

Γιώργος Σορολοπίδης

Το τέλος της ΕΣΣΔ - Τέλος του πρώτου πειράματος

«Όλα τα επαναστατικά κόμματα που χάθηκαν μέχρι σήμερα, χάθηκαν γιατί είχαν πάρει τα μυαλά τους αέρα και δεν μπορούσαν να δούν πού βρίσκονταν η δύναμή τους και φοβούνταν να ομολογούν τις αδυναμίες τους» (1)

Η “παγκόσμια σταθερά” της προηγούμενης κατάστασης πραγμάτων που δεκαετίες επικρατούσε στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα δεν υπάρχει πλέον και τυπικά. Η (αυτο)διάλυση του ΚΚΣΕ ισοδυναμεί με επίσημη υπογραφή της ληξιαρχικής πράξης θανάτου για ό,τι σήμερα αντιπροσωπεύει το “παλιό” στο επαναστατικό εργατικό κίνημα.

Το τέλος του ΚΚΣΕ υπήρξε άδοξο και ταπεινωτικό. Το βοναπαρτικού τύπου πραξικόπημα της 19ης Αυγούστου του 1991 αποτέλεσε την αρχή του τέλους. Έδωσε την αφορμή για να κοπεί ο «γόρδιος δεσμός» και να γίνει το «ποιοτικό άλμα» που από καιρό ετοιμαζόταν. Οι εξελίξεις που ακολούθησαν, σε ό,τι ιδιαίτερα αφορά την (αυτο)διάλυση του ΚΚΣΕ, απέδειξαν ότι από καιρό είχε μετεξελιχθεί σε ένα μη κοινωνικά χρήσιμο κόμμα. Ένα κόμμα που είχε πάψει από καιρό να εκπροσωπεί συγκεκριμένα κοινωνικοταξικά συμφέροντα. Η ίδια η πορεία της ιστορικής του εξέλιξης το οδήγησε στο να μην έχει πια λόγο ύπαρξης. Έτσι, ολοκληρώθηκε ο ιστορικός κύκλος της γέννησης και του θανάτου ενός κόμματος που –για να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του Μαρξ– «οδήγησε την επανάσταση αρκετά, τόσο που να μην μπορεί να την ακολουθήσει παραπέρα, και ακόμη λιγότερο να μπορεί να προηγηθεί απ’ αυτήν». Γι’ αυτό και παραμερίστηκε από την ιστορία και... «στάλθηκε στη λαιμητόμο» (2).

1. Β.Ι. Λένιν, Άπαντα, έκδοση «ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ», τ. 45, σελ. 118. Το απόσπασμα αυτό είναι από την ομιλία του Λένιν κατά το κλείσιμο των εργασιών του 11ου Συνεδρίου του ΚΚΡ (μπ.), 27/3–2/4/1922. Βασικό θέμα συζήτησης του συνεδρίου ήταν τα αποτελέσματα του πρώτου χρόνου εφαρμογής των μέτρων της ΝΕΠ. Η ειρωνία της ιστορίας βρίσκεται στο ότι το ίδιο αυτό απόσπασμα χρησιμοποίησε και ο Μ. Γκορμπατσόφ στην ομιλία του κατά τη λήξη των εργασιών του 27ου συνεδρίου του ΚΚΣΕ. Ο Μ. Γκ., παρέθετε και τη συνέχεια του αποσπάσματος του Λένιν: «Μα εμείς δεν πρόκειται να γαθούμε, γιατί δεν φοβόμαστε να ομολογούμε τις αδυναμίες μας και θα μάθουμε να τις ξεπερνούμε» και αμέσως μετά συμπλήρωνε: «Ακριβώς μ’ αυτό τον τρόπο, στο πνεύμα του Λένιν, ενεργήσαμε στο συνέδριό μας. Ακριβώς μ’ αυτό τον τρόπο πρόκειται να ενεργούμε και στο μέλλον!». Μιχαήλ Γκορμπατσόφ: «Πολιτική Εισήγηση της ΚΕ του ΚΚΣΕ στο 27ο Συνέδριο του Κόμματος». Έκδοση «ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ», Αθήνα 1986, σελ. 12.

2. Κ. Μαρξ: «Η 18η Μπρμπαρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη». Έκδοση «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1975, σελ. 44.

Το πόσο αναγκαία είναι για το ίδιο το μέλλον του εργατικούκινήματος η προσπάθεια ανάλυσης και εξήγησης της πορείας της πρώτου εγχειρήματος οικοδόμησης του σοσιαλισμού στον πλανήτη, από το ξεκίνημά του μέχρι τον εκφυλισμό και την κατάρρευσή του, είναι προφανές. Μια τέτοια προσπάθεια δε ούτε εύκολη είναι, ούτε θα μπορέσει να έχει κάποιο αποτέλεσμα, αν δεν αναπτυχθεί τελικά στα πλαίσια μιας νέας οργανωμένης συλλογικότητας.

Από το σοκ της αποκάλυψης μέχρι τη διερεύνηση και τη συνειδητοποίηση των πραγματικών αιτιών της κρίσης και της κατάρρευσης, η απόσταση θα είναι αναγκαστικά μεγάλη. Μια από τις πιο σημαντικές δυσκολίες του εγχειρήματος είναι ότι για να εξηγήσουμε τι τελικά συνέβη, πρέπει να κάνουμε μια τριπλή σύγκριση. Να συγκρίνουμε αυτό που γινόταν στην πραγματικότητα, μ' αυτό που οι ηγεσίες του ΚΚΣΕ ισχυριζονταν ότι πραγματοποιούσαν και τα δυο μαζί με τις πιο θεμελιακές ιδέες του μαρξισμού.

Σαν αφετηρία των δικών μας υποθέσεων και συμπερασμάτων θα πάρουμε το 1985. Πρόκειται, όπως είναι γνωστό, για τη χρονολογία που αναδείχθηκε στην εξουσία ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ. Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι μια τέτοια μεθοδολογική αφαίρεση είναι αυθαίρετη. Και πράγματι ένας τέτοιος ισχυρισμός έχει βάση στην περίπτωση εκείνων που πιστεύουν απλουστευτικά ότι η πορεία της επιστροφής στον καπιταλισμό ξεκίνησε το 1985 ή από το 1989, τότε που εκδηλώθηκαν οι «ειρηνικές επαναστάσεις» στις χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας και οι πρωταγωνιστές της «περεστρόικα» και της «γκλάσνοστ» άρχισαν να μιλάνε ανοιχτά για την ανάγκη ταχείας μετάβασης στην «οικονομία της αγοράς» και να αποκαλύπτουν στις βαθύτερες ιδεολογικές και πολιτικές τους συμπάθειες με την δημοκρατία «των σαπισμένων καπιταλιστικών κοινωνιών».

Επιλέξαμε σαν αφετηρία της ανάλυσης μας το 1985 για δύο κυρίως λόγους. Πρώτο, από τότε αρχίσαμε να παρακολουθούμε με πιο κριτικό μάτι τις εξελίξεις στην ΕΣΣΔ και να κάνουμε μια συστηματικότερη συγκέντρωση σχετικού πληροφοριακού υλικού, και δεύτερο, μελετώντας την εξέλιξη της «περεστρόικα» διαπιστώσαμε ότι μέσα από την ανάλυση της πολιτικής συμπεριφοράς των πρωταγωνιστών της, μπορεί κανείς να κάνει χρήσιμες εκτιμήσεις και υποθέσεις για το πολύ απώτερο παρελθόν.

I. Μεθοδολογικές θεωρητικές αφετηρίες

Το μεθοδολογικό σχήμα, με βάση το οποίο θεωρούμε ότι μπορεί να δοθεί μια πρώτη γενική εξήγηση του τι συνέβη αρχικά στη Ρωσία και στη συνέχεια στην πρώην ΕΣΣΔ, μετά την επανάσταση του 1917 και, τηρουμένων των ιστορικών αναλογιών και ιδιομορφιών, και στις άλλες χώρες που, μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, συγκρότησαν το «παγκόσμιο σύστημα του σοσιαλισμού», έχει αφετηρία του τις ακόλουθες θεμελιακές ιδέες της υλιστικής αντίληψης της ιστορίας.

I.1.

Η ανάλυση και η ερμηνεία της εσωτερικής λογικής της εξέλιξης και των κοινωνιών του τέως «υπαρκτού σοσιαλισμού» ως εγχείρημα διαμόρφωσης ενός νέου, μη

εκμεταλλευτικού τύπου κοινωνικού σχηματισμού θα πρέπει να αναζητηθεί πρώτα και κύρια στις περίπλοκες διαλεκτικές αλληλοσχέσεις των παραγωγικών δυνάμεων και των παραγωγικών σχέσεων, έχοντας στο κέντρο τον ίδιο τον άνθρωπο - παραγωγό.

Σύμφωνα με την υλιστική αντίληψη της ιστορίας, η εξέλιξη της ανθρώπινης κοινωνίας προσδιορίζεται από την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Από την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και ειδικότερα της κύριας παραγωγικής δύναμης, εξαρτώνται οι σχέσεις που συνάπτουν οι άνθρωποι στην παραγωγή. Σ' αυτές τις σχέσεις πρέπει να αναζητάται η εξήγηση των φαινομένων της κοινωνικής ζωής.

Απ' αυτή την αλήθεια δεν απαλλάσσονται οι σχέσεις που οικοδομούνται στη βάση της κρατικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής και της διακηρυγμένης θέλησης μιας επαναστατικής πρωτοπορίας να τις μετατρέψει σε σοσιαλιστικές σχέσεις παραγωγής.

«Ο κομμουνισμός, έγραφαν Μαρξ και τον Έγκελς, δεν είναι για μας ούτε κατάσταση που πρέπει να δημιουργηθεί ούτε ιδεώδες πάνω στο οποίο πρέπει να ρυθμιστεί η πραγματικότητα. Εμείς ονομάζουμε κομμουνισμό την πραγματική κίνηση που καταργεί την τωρινή κατάσταση. Οι όροι αυτής της κίνησης προκύπτουν από τις προϋποθέσεις που υπάρχουν σήμερα». Ο κομμουνισμός, έγραφαν αλλού, «...ξεχωρίζει από όλα τα κινήματα που υπήρξαν ως τώρα σε τούτο, ότι ανατρέπει όλες τις προηγούμενες σχέσεις παραγωγής και συναλλαγών και για πρώτη φορά αντικρίζει συνειδητά όλους τους προκαταρκτικούς αφύσικους όρους σαν δημιουργίες των ανθρώπων που υπήρξαν ως τώρα, απογυμνώνοντάς τους από τον φυσικό χαρακτήρα τους και βάζοντάς τους κάτω από την εξουσία των ενωμένων ατόμων. Απ' αυτό το γεγονός η οργάνωσή του είναι ουσιαστική οικονομική, είναι η υλική δημιουργία των όρων αυτής της ένωσης. Η κατάσταση πραγμάτων που δημιουργεί ο κομμουνισμός είναι ακριβώς η πραγματική βάση που κάνει αδύνατο ό,τι υπάρχει ανεξάρτητα από τα άτομα – στο μέτρο ωστόσο που η υπάρχουσα κατάσταση πραγμάτων είναι απλά και μόνο προϊόν των προγενέστερων σχέσεων ανάμεσα στα άτομα» (3)

Η προγραμματισμένη ανάπτυξη των παραγωγικών σχέσεων και των παραγωγικών δυνάμεων προϋποθέτει συνειδητή γνώση και συνειδητή παρέμβαση για την αξιοποίηση των νομοτελειών της ανάπτυξής τους από ολόκληρη την κοινωνία και όχι μόνο από την «πρωτοπορία» η οποία άλλωστε δεν μπορεί να θεωρείται πρωτοπορία εσαεί, μόνο και μόνο επειδή αυτοανακηρύσσεται σαν τέτοια. Και το κυριότερο η αυτοανακήρυξή της σε πρωτοπορία δεν μπορεί να ανάγεται σε άλλοθι για την έλλειψη δημοκρατίας στις γραμμές της, αλλά η ίδια πρέπει να είναι προϊόν της εφαρμογής της πιο πλατιάς και συνειδητής δημοκρατίας στις εσωτερικές της λειτουργίες.

Οι κομμουνιστικές σχέσεις παραγωγής αποτελούν έναν ορισμένο, βαθιά δημοκρατικό και αλληλέγγυο τρόπο σύμπραξης των ανθρώπων στη διαδικασία της κοινωνικής παραγωγής, βασικός σκοπός της οποίας είναι η ικανοποίηση των υλικών και πολιτιστικών αναγκών όλων των μελών της κοινωνίας των πολιτών. Η κομμουνι-

3. Κ. ΜΑΡΞ – Φ. ΕΝΓΚΕΛΣ: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. Α, σελ. 35 και σελ. 77–78 και Εκδόσεις Αναγνωστήδης.

στική συνεργασία των ελεύθερων παραγωγών μπορεί να προκαλεί μια ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων ανώτερη ποσοτικά και ποιοτικά απ' αυτή του καπιταλισμού. Στον κομμουνισμό, αυτό που καθορίζει τη δυναμική και τη διαρκή ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων είναι η οικονομική αναγκαιότητα να αναπαράγονται διαρκώς διευρυνόμενες οι κομμουνιστικές σχέσεις παραγωγής. Αυτό σημαίνει ότι η ανάπτυξή τους πρέπει να έχει κάθε φορά μια σχετική προτεραιότητα.

Όσο προχωρά η διαμόρφωση και ανάπτυξή τους, τόσο περισσότερο πρέπει η οικονομική πολιτική να εξασφαλίζει σε όλο και πιο διευρυμένη κλίμακα την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Αντικειμενικός σκοπός της ανάπτυξής τους είναι η ευημερία όλων των μελών της κοινωνίας, η πολύπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας και του επιπέδου της δεξιοτεχνίας της κύρια παραγωγικής δύναμης, της εργασίας. Η ιδιοποίηση των αποτελεσμάτων της παραγωγής και του κοινωνικού πλούτου είναι υποταγμένη στους παραπάνω σκοπούς.

Κανείς από τους κλασικούς του μαρξισμού δεν υποστήριξε ότι η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων σε κομμουνιστική βάση μπορεί να πραγματοποιηθεί αμέσως και σε όλη την έκταση από τη στιγμή που η εργατική τάξη, μέσω της πρωτοπορίας που αντιπροσωπεύει τα ταξικά της συμφέροντα, παίρνει την εξουσία και μεταβάλλει τα μέσα παραγωγής σε κρατική ιδιοκτησία. Ούτε, πολύ περισσότερο, υποστηρίχτηκε ότι αμέσως με την επανασταστική ανατροπή του καπιταλισμού και την απαλλοτρίωση της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής, οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής αντικαθίστανται αυτόματα από τις κομμουνιστικές σχέσεις παραγωγής. Και ο Μαρξ και ο Ένγκελς και ο Λένιν υποστήριξαν ότι τόσο η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων όσο και διαμόρφωση των κομμουνιστικών σχέσεων παραγωγής, στην αρχή, μπορούν να πραγματοποιηθούν μόνο σαν τάση. Πρόκειται για μια μακρόχρονη και αντιφατική πορεία η οποία δεν είναι εξ ορισμού ανεπίστρεπτη. Ο Λένιν σε ανύποπτο χρόνο υποστήριξε ότι στα πλαίσια της ίδιας ιστορικής εποχής δεν ξέρουμε εκ των προτέρων σε πιο βαθμό το εργατικό κίνημα, θα επιτύχει τους στόχους του στα διάφορα «ξεχωριστά επεισόδια» της ιμπεριαλιστικής εποχής.(4)

Σ' αυτή την μακρόχρονη και αντιφατική πορεία συμπλέκονται διαρκώς οικονομικοί και μη άμεσα οικονομικοί παράγοντες που προωθούν και ταυτόχρονα παρεμποδίζουν την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και την ολόπλευρη ικανοποίηση των κοινωνικών αναγκών.

1.2.

Για τον Μαρξ, έγραφε ο Λένιν, η «διαλεκτική της αστικής κοινωνίας» ήταν «μόνο μια ειδική περίπτωση της διαλεκτικής» (5). Το ίδιο και η διαλεκτική αυτών των κοινωνιών πρέπει να αντιμετωπιστεί σαν μια ειδική περίπτωση της διαλεκτικής. Πρέπει να αναζητήσουμε εκείνο το θεμελιώδες «κύτταρο» τους, με βάση την ανά-

4. «Δεν μπορούμε να ξέρουμε με ποιά ταχύτητα θα αναπτυχθούν τα διάφορα ιστορικά κινήματα μιας δοσμένης εποχής και σε τι βαθμό θα επιτύχουν. Μπορούμε, όμως, να ξέρουμε και ξέρουμε ποια τάξη βρίσκεται στο κέντρο της μιας ή της άλλης εποχής, όταν καθορίσουμε το κύριο περιεχόμενο της, την κύρια κατεύθυνση της ανάπτυξής της, τις κύριες ιδιομορφίες των ιστορικών συνθηκών της δοσμένης εποχής κ.τ.λ.» Β.Ι. ΛΕΝΙΝ, Άπαντα τ. 26, σελ. 141 - 142.

5. Β.Ι. ΛΕΝΙΝ, Άπαντα τ. 29, σελ. 318.

λυση του οποίου θα μπορέσουμε να ανακαλύψουμε και να ξεδιπλώσουμε το κουβάρι των αντιθέσεων και των αντιφάσεων τους, από τη γέννηση και την ανάπτυξή τους, μέχρι την εξαφάνιση και την αντικατάστασή τους από ένα άλλο πλέγμα αντιθέσεων και αντιφάσεων. Πρέπει, μ' άλλα λόγια, να προσδιορίσουμε και να γνωρίσουμε την πηγή της «αυτοκίνησης» αυτών των κοινωνιών στην πορεία της αυθόρμητης ανάπτυξής τους. Η ιστορική εξέλιξη της ανθρώπινης κοινωνίας έχει δείξει ότι «...μόνο αυτή η πηγή της «αυτοκίνησης») είναι το κλειδί για (να κατανοήσουμε) τα «άλματα», τη «διακοπή του βαθμιαίου», «τη μετατροπή στο αντίθετο», την «καταστροφή του παλιού και τη γέννηση του καινούργιου» (6), έστω και αν στην περίπτωση της κατάρρευσης του τέως «υπαρκτού σοσιαλισμού», το «καινούργιο» ταυτίζεται με το «παλιό».

Οι αλλαγές στο κοινωνικό είναι δεν είναι μόνο πέρασμα από τη μια κοινωνικοοικονομική κατάσταση πραγμάτων σε μια άλλη, αλλά και πέρασμα του ποιοτικού στο ποσοτικό και, αντίθετα, διαμόρφωσή του σε άλλο, που σημαίνει διακοπή του βαθμιαίου και γέννηση του ποιοτικά καινούργιου, σε σχέση μ' αυτό που ίσχυε στην προγενέστερη κοινωνικοοικονομική κατάσταση πραγμάτων. Μόνο έτσι μπορούμε να ανακαλύψουμε τις αιτίες που προκαλούν την γέννηση ενός νέου φαινομένου, το γιατί και το πώς πραγματοποιείται η καταστροφή του παλιού. Μόνο έτσι μπορούμε να εξηγήσουμε το γιατί αυτό που είδαμε να εξελίσσεται στις κοινωνίες αυτές από το 1985 και εδώ, δεν ήταν απλώς η τελευταία πράξη μιας αναπότρεπτης εξαφάνισης αυτού που γεννήθηκε με την επανάσταση του 1917, αλλά η απότομη διακοπή της βαθμιαίας εξέλιξής τους προς την επαναφορά της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής και την απελευθέρωση της ανάπτυξης καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής. Η διακοπή αυτή πραγματοποιήθηκε με «άλμα» και οι διεργασίες που συντελούνται στις κοινωνίες αυτές επιχειρούν να εκφράσουν μια «νέα ποιότητα». Διαφορετικά το «πέρασμα» αυτών των κοινωνιών από την προηγούμενη κοινωνικοοικονομική κατάσταση πραγμάτων σε μια άλλη θα ήταν ανεξήγητο, «μη διαλεκτικό» (Λέβιν). (7)

1.3.

Σύμφωνα με τη μαρξιστική αντίληψη της ιστορίας των ανθρώπινων κοινωνιών, «οι ιδέες», τα «ιδεολογικά σχήματα» ηττήθηκαν κάθε φορά που δεν συμφωνούσαν με τα πραγματικά οικονομικά συμφέροντα εκείνου του κοινωνικού στρώματος που στη συγκεκριμένη εποχή ήταν ο φορέας της ιστορικής προόδου. (8)

Στον πρόλογο της «κριτικής της πολιτικής οικονομίας», ο Μαρξ όρισε τις «ι-

·6. Στο ίδιο ο.π., σελ. 317.

7. «Ως προς τι διαφέρει το διαλεκτικό πέρασμα από το μη διαλεκτικό; Ως προς το άλμα. Ως προς την αντιφατικότητα. Ως προς την διακοπή του βαθμιαίου. Ως προς την ενότητα (ταυτότητα) του Είναι και του μη - Είναι» Στο ίδιο ο.π., τ. 29, σελ. 256.

8. Ο Μαρξ θεωρούσε ότι «...η εξαφάνιση μιας ιδεολογίας είναι μεν μια κοινωνικά προκαθορισμένη διαδικασία, που μέσα όμως στα πλαίσια της κοινωνικής εξέλιξης κινείται με ακανόνιστο τρόπο, είναι δηλαδή σχετικά αυθόρμητη...». ΓΚΕΟΡΓΚ ΛΟΥΚΑΤΣ: «Αστική και Σοσιαλιστική Δημοκρατία». Εκδόσεις ΚΡΙΤΙΚΗ. Αθήνα, σελ. 119. Βλέπε επίσης Γ.Β. ΠΛΕΧΑΝΟΦ: «Η εξέλιξη της μονιστικής αντίληψης της ιστορίας». Εκδόσεις Σ.Ι. Ζαχαράκης, Αθήνα 1975, σελ. 140.

δεολογικές μορφές» σαν το μέσο «που μ' αυτές συνειδητοποιούν οι άνθρωποι» την υλική ανατροπή των όρων της παραγωγής, τη σύγκρουση των παραγωγικών δυνάμεων και των παραγωγικών σχέσεων και «την αποτελειώνουν». (9)

Από τον ορισμό αυτό βγαίνει το συμπέρασμα ότι οι συγκρούσεις και οι διαμάχες μεταξύ των ανθρώπων γεννιούνται από την αναπαραγωγή των συγκρούσεων ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και τις παραγωγικές σχέσεις και ταυτόχρονα οι «ιδεολογικές μορφές», η κάθε ιδεολογία, είναι ένα «σύμπλεγμα μέσων» (Λούκατς) (10) με τα οποία οι άνθρωποι αποκτούν τη δυνατότητα να συνειδητοποιήσουν τις διαμάχες που γεννιούνται στην οικονομία και την κοινωνία, να κατανοήσουν τις αιτίες που τις προκαλούν και να τις φτάσουν μέχρι το τέλος, «να τις αποτελειώσουν» (Μαρξ). (11) Η ιδεολογία δεν μπορεί να είναι ούτε «μηχανιστικό προϊόν της εκάστοτε οικονομικής κατάστασης», ούτε το περιεχόμενο της «να αντιστρέφεται κατά βούληση». (12)

Η ιδεολογία, με την άνοια που προσδιορίστηκε πιο πάνω, σαν μέσο που εξηγεί τις αντιφάσεις και τις ανατροπές της υλικής ζωής, αποτελεί μόνο μια παράμετρο, μια «συνιστώσα» (Λούκατς) των κοινωνικοοικονομικών μεταβολών. (13) Για να κρατηθεί στη ζωή, για να μην ηττηθεί, πρέπει να είναι «θεμελιωμένη υλικά» (Λούκατς). Τα μεθοδολογικά σχήματα και οι ερμηνείες της, πρέπει να ανταποκρίνονται στην υλική πραγματικότητα, να μην είναι μηχανιστικά, υποκειμενικά κατασκευάσματα που απλώς χρησιμεύουν για να δικαιολογήσουν εκ των υστέρων τις εκάστοτε τακτικές οικονομικές και πολιτικές επιλογές αυτών που διαχειρίζονται στο όνομα της κοινωνίας την κρατική εξουσία. Στην περίπτωση αυτή, η ιδεολογία, από μέσο εξήγησης των αντιθέσεων και των αντιφάσεων της υλικής ζωής, μετατρέπεται σε μέσο πνευματικής και πολιτικής χειραγώγησης, σε νομική και κατασταλτική ασπίδα του κράτους.

Όταν η ιδεολογία αντανakλά την πραγματικότητα, τότε μόνο μπορεί να βοηθήσει τον εκμεταλλεζόμενο, καταπιεζόμενο άνθρωπο να συλλάβει μέσα στη μιζέρια της καθημερινής του ζωής τη σχέση των άμεσων συμφερόντων του με τα μεγάλα προβλήματα της κοινωνίας που καθορίζουν την μοίρα του. Τότε μόνο μπορεί να ξυπνήσει μέσα του τη διάθεση για κοινωνική και πολιτική δραστηριότητα. (14)

9. Κ. ΜΑΡΞ: «Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας». Εκδόσεις «Οικονομικής και Φιλοσοφικής Βιβλιοθήκης». Αθήνα, σελ. 7.

10. ΓΚΕΟΡΓΚ ΛΟΥΚΑΤΣ: «Αστική και Σοσιαλιστική Δημοκρατία». Εκδόσεις ΚΡΙΤΙΚΗ. Αθήνα, σελ. 104.

11. Στο ίδιο όπως υποσημείωση (8).

12. Στο ίδιο όπως υποσημείωση (9), σελ. 119

13. Στο ίδιο ο.π. σελ. 163.

14. «Καθολικότητα, ολότητα και συγκεκριμένη μοναδικότητα αποτελούν αποφασιστικούς ορισμούς της πραγματικότητας μέσα στους οποίους πρέπει κανείς να δράσει. Η πραγματική αποτελεσματικότητα οποιασδήποτε δράσης εξαρτάται λοιπόν από το βαθμό που πλησιάζει κανείς τη γνώση τους. Φυσικά η ιστορία μπορεί να δημιουργήσει καταστάσεις που αντιτίθενται στις μέχρι εκείνη τη στιγμή γνωστές θεωρίες. Μπορεί μάλιστα να προκύψουν καταστάσεις που καθιστούν αδύνατη μια δράση σύμφωνα με τις αληθινές και αναγνωρισμένες σαν αληθινές αρχές». ΓΚΕΟΡΓΚ ΛΟΥΚΑΤΣ: «Η σκέψη του Λένιν». Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή». Αθήνα 1990, σελ. 120.

II. Αίτια της κατάρρευσης

II.1.

«Σήμερα ασκούμε την επίδραση μας πάνω στη διεθνή επανάσταση με την οικονομική πολιτική... Η πάλη σ' αυτό το πεδίο μεταφέρθηκε σε παγκόσμια κλίμακα. Αν λύσουμε αυτό το πρόβλημα, τότε κερδίσαμε σε διεθνή κλίμακα σίγουρα και οριστικά. Γι' αυτό τα ζητήματα οικοδόμησης της οικονομίας αποκτούν για μας εντελώς εξαιρετική σημασία». (15)

Οι σκέψεις αυτές, που διατυπώθηκαν από τον Λένιν στα μέσα του 1921, έχουν προσλάβει σήμερα μια τραγική επικαιρότητα. Στα προβλήματα της οικονομικής πολιτικής, στις βασικές ιδέες στις οποίες στηρίχτηκε η διαμόρφωσή της, στους τρόπους και τα μέσα της εφαρμογής της, στη σχέση της εκάστοτε «επίσημης» αξιολόγησης της αποτελεσματικότητάς της με την πραγματικότητα, θα πρέπει να αναζητήσουμε τις θεμελιακές αιτίες της κατάρρευσης. Με δεδομένο ότι στην οικονομία και στην πολιτική (16) η διέξοδος δεν είναι ποτέ μόνο μία, πρέπει να ψάξουμε τις απαντήσεις μας ερευνώντας ποιοι ήταν εκείνοι οι παράγοντες που, μέσα στις δοσμένες ιστορικές συνθήκες, επικράτησαν και επέβαλαν την μια και όχι την άλλη γραμμή πλεύσης. Πρέπει να ξαναφέρουμε στο προσκήνιο τις θεωρητικές συζητήσεις τις εσωκομματικές αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις που έγιναν με αντικείμενο τους δρόμους, τις μεθόδους και τα μέσα ριζικής ανατροπής των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής και τη σχεδιασμένη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και των παραγωγικών σχέσεων. Ιδιαίτερα από το 1924 και μετά όλες οι βασικές επιλογές στην οικονομία και την πολιτική – οι οποίες ανεξάρτητα από την τελική τους κατάληξη δεν είχαν ιστορικό προηγούμενο – πρέπει να ξαναερευνηθούν κατά πόσο ήταν μαρξιστικά θεμελιωμένες. Δεν εννοούμε φυσικά την αναζήτηση της επιβεβαίωσης του «σωστού» ή του «λάθους» στα αποσπάσματα του Μαρξ, του Ένγκελς ή του Λένιν. Η προσοχή πρέπει να επικεντρωθεί στο να αποδειχθεί κατά πόσο οι διάφορες επιλογές, οι διάφοροι σχεδιασμοί, με δεδομένο τον πειραματικό χαρακτήρα τους,

15. Β.Ι. Λένιν. Άπαντα, τ. 43, σελ. 341. «Λόγος κατά τη λήξη των εργασιών της X Πανρωσικής Συνδιάσκεψης του ΚΚΚ (μκ.).

16. Χρησιμοποιούμε εδώ την κατηγορία «οικονομία» με την πλατιά της έννοια. Περιλαμβάνει δηλαδή το σύνολο της οικονομικής ζωής της κοινωνίας: την παραγωγή, την ανταλλαγή και την κατανομή, την κατανάλωση υλικών αγαθών, τη διαρθρωτική και επιστημονικοτεχνική κατάσταση της οικονομίας και, το κυριότερο, το σύνολο των παραγωγικών σχέσεων, οι οποίες αποτελούν το «οικονομικό οικοδόμημα της κοινωνίας, τη βάση την υλική που πάνω της υψώνεται ένα νομικό και πολιτικό οικοδόμημα...». Κ. Μαρξ, από τον πρόλογο στην «ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ», εκδόσεις «ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ & ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ», Αθήνα 1956, σελ. 7.

Το ίδιο, με την πλατιά έννοια, χρησιμοποιούμε την κατηγορία «πολιτική». Σαν την πιο «συμπυκνωμένη έκφραση της οικονομίας», σαν σχέση που εκφράζει την «πάλη ανάμεσα σε τάξεις», σαν δράση (σαν τακτική και στρατηγική) που προκαλείται στη βάση της εξυπηρέτησης των θεμελιακών ταξικών συμφερόντων που εκπροσωπεί το κάθε κόμμα και που σκοπεύει στην ολοκληρωτική και οριστική τους ικανοποίηση. Σαν τον «τομέα των σχέσεων όλων των τάξεων και στρωμάτων προς το κράτος και την κυβέρνηση». Β.Ι. Λένιν, Άπαντα, τ. 42, σελ. 278 και αλλού, τ. 41, σελ. 406 και τ. 6, σελ. 80.

είχαν ή όχι εσωτερική συνάφεια με τη μεθοδολογία και την ουμανιστική ουσία του μαρξισμού.

Η όλη προσπάθεια μετάβασης στο σοσιαλισμό στη Ρωσία του 1917 ήταν μη αναμενόμενη ιστορικά, με την έννοια ότι έπρεπε να επιχειρηθεί η μετουσίωση του σοσιαλισμού και των κομμουνιστικών ιδανικών σε πράξη, σε μια χώρα όπου το επίπεδο ανάπτυξης του καπιταλισμού, με βάση τα δεδομένα της εποχής, απείχε πολύ από το να μπορεί να αποτελέσει τη βάση μιας σχετικά σύντομης και ομαλής μετάβασης. Η οργάνωση των μηχανισμών της δικτατορίας του προλεταριάτου και της σοβιετικής εξουσίας, η εθνικοποίηση της μεγάλης και μεσαιάς βιομηχανίας σε συνθήκες επισιτιστικής κρίσης, η μετατροπή των μέσων παραγωγής και διανομής σε παλλαϊκή ιδιοκτησία, η οργάνωση της μικρής βιοτεχνίας σε συναιτερισμούς, η χρησιμοποίηση των ειδικών του παλιού καθεστώτος, η πορεία από τις επιτροπές φτωχολογιά και τις αγροτικές κομμούνες στα σοβχόζ και τα κολχόζ, η εξαφάνιση των कुлаकों σαν τάξης, ο ρόλος του κόμματος στους μηχανισμούς διεύθυνσης της οικονομίας, η προτεραιότητα στην ανάπτυξη της βαριάς βιομηχανίας, η οργάνωση του κρατικού εμπορίου και της διανομής, η απόφαση και η πραγματοποίηση της «σοσιαλιστικής εκβιομηχάνισης» και της «κολλεκτιβοποίησης της αγροτικής οικονομίας» μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο και ο σχηματισμός του «παγκόσμιου σοσιαλιστικού συστήματος», αποτελούν τους κρίκους της ίδιας αλυσίδας. Σ' αυτούς τους κρίκους θα πρέπει να αναζητήσουμε το γιατί τελικά δεν έγινε κατορθωτό να εξαλειφθεί οριστικά το κοινωνικό φαινόμενο, άτομα ή ομάδες ατόμων να κατορθώσουν να αποκτούν τέτοια οικονομική και πολιτική δύναμη, ώστε να θέτουν τα κοινωνικά μέσα παραγωγής, τα οποία διαχειρίζονται κατ' ανάθεση για λογαριασμό όλων των πολιτών, στην υπηρεσία των προσωπικών ιδιοτελών τους συμφερόντων. Το γιατί δεν έγινε δυνατό να τεθούν οι αντικειμενικές δυνατότητες που μπορεί να προσφέρει η σχεδιασμένη και δημοκρατικά οργανωμένη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, στην υπηρεσία του συνόλου των πολιτών, κάτι που έτσι κι αλλιώς δεν μπορεί να γίνει υπό καθεστώς καπιταλιστικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής.

Έχει μεγάλο θεωρητικό αλλά και άμεσα πολιτικό ενδιαφέρον το να συζητηθούν οι αντικειμενικές αιτίες αλλά και οι συγκεκριμένες μορφές ανάπτυξης της διαλεκτικής, εσωτερικής σχέσης που υπάρχει ανάμεσα στις γραφειοκρατικές κομματικές και κρατικές δομές και τον αυθαιρέτο υποκειμενισμό που χαρακτηρίζει τη συμπεριφορά των κομματικών ηγεσιών κατά τη χάραξη και την άσκηση μιας κεντρικά σχεδιαζόμενης και διευθυνόμενης πολιτικής οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Ο πυρήνας της θεωρητικής τοποθέτησης του προβλήματος διατυπώθηκε κατά την γνώμη μας εύστοχα από τον Λούκατς:

«Το μεγάλο κεντρικό πρόβλημα, που κανείς ακόμα –ούτε ο Λένιν– δεν έχει διατυπώσει θεωρητικά, μιας τέτοιας μη κλασσικής οικοδόμησης του σοσιαλισμού, μιας τέτοιας προετοιμασίας του κομμουνισμού έγκειται λοιπόν στο εξής: πώς πρέπει να δομηθεί, σε μια τέτοια εποχή μετάβασης, η σχέση μεταξύ της καθαρά οικονομικής πρακτικής που έχει απλώς σκοπό να ξεπεράσει την καθυστέρηση και των ενεργειών, θεσμών κ.λπ. που ενδυναμώνουν άμεσα το σοσιαλιστικό περιγόμενο και προωθούν την προλεταριακή δημοκρατία. Είναι σαφές –και ο Λένιν– δεν το έχασε από την

οπτική του— ότι η μέχρι τώρα θεωρία, ακόμη και οι Μαρξ και Ένγκελς, δεν έδωσε και δεν μπορούσε να δώσει, θεωρητική λύση σ' αυτό το ζήτημα αναλογίας». (17)

Δεν μπορεί να θεωρηθεί προφανώς τυχαίο το ότι από το 1917 μέχρι τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο και μετά, στη διάρκεια της πρώτης μεταπολεμικής 25ετίας, η ΕΣΣΔ και οι χώρες που συγκρότησαν το Συμβούλιο Οικονομικής Αλληλοβοήθειας, παρουσίασαν σημαντικά υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης των οικονομιών τους καθώς και μια γενικευμένη άνοδο του βιοτικού και πολιτιστικού τους επιπέδου. Όμως, τα ποσοστικά αυτά δεδομένα από μόνα τους δεν είναι αρκετά για να εκφράσουν τελικά την οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα που διαμορφώθηκε στις χώρες αυτές, σε όλη της την πολυπλοκότητα και συνθετότητα, ούτε πολύ περισσότερο να εξαργυρώσουν τις εγκληματικές πολιτικές εκκαθαρίσεις, τον κοινωνικό φόβο που προκαλούσαν και που υπονόμει τη θέληση των μαζών για πρωτόβουλη δράση, ούτε τη κατασπατάληση ανθρώπινων ζώων και πλουτοπαραγωγικών πόρων.

Ενώ οι μέσοι ρυθμοί της μεταπολεμικής ανάπτυξης, ιδιαίτερα στον τομέα της εκβιομηχάνισης, ήταν κατά πολύ ψηλότεροι από τους αντίστοιχους των χωρών του καπιταλιστικού κόσμου, αυτό από μόνο του δεν εμπόδισε τη γέννηση σοβαρών στρεβλώσεων στον κεντρικό μηχανισμό σχεδιασμού και ρύθμισης της οικονομίας. Η δημιουργία ή η επιδείνωση παλιών διακλαδικών και ενδοκλαδικών δυσαναλογιών, σε συνδυασμό με την στασιμότητα που εμφανίστηκε στην ανάπτυξη σύγχρονων παραγωγικών δυνάμεων οδήγησαν σε ακόμη μεγαλύτερο συγκεντρωτισμό στις διεύθυνσης της οικονομίας. Όσο ο μηχανισμός διεύθυνσης γινόταν όλο και πιο υπερτροφικός, διοικητικός, ανελαστικός και τελικά γραφειοκρατικός, τόσο περισσότερο μπλοκάριζε κάθε δυνατότητα αντικειμενικού σχεδιασμού, συνδυασμένης αξιοποίησης των υπάρχουσών παραγωγικών δυνατοτήτων και παραπέρα ανάπτυξης νέων, σύγχρονων τεχνολογικά, παραγωγικών δυνάμεων.

Από ένα σημείο και μετά, η διαμόρφωση και η δράση ενός τέτοιου μηχανισμού όχι μόνο δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις στοιχειώδεις ανάγκες ενός ορθολογικού σχεδιασμού της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης, αλλά κατέληξε στο να μετατραπεί σε παράγοντα ανορθολογικής καταστροφής παραγωγικών δυνάμεων. Είναι, πιστεύουμε, πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα ότι το 1989 σε ολόκληρη την πρώην ΕΣΣΔ είχε υπολογιστεί ότι υπήρχαν 17.000 παραγωγικά συγκροτήματα που συμπεριελάμβαναν 310.000 διαφορετικές επιχειρήσεις, κυρίως νέες, οι οποίες, για διάφορους λόγους «κακών υπολογισμών», είτε παρέμεναν ολοκληρωτικά ανενεργές για μεγάλα χρονικά διαστήματα, είτε λειτουργούσαν το πολύ στο 50% της δυναμικότητάς τους. Το διαρκές βάθαιμα της βασικής, κυρίαρχης δυσαναλογίας ανάμεσα στην ανάπτυξη του τομέα παραγωγής μέσω παραγωγής και του τομέα παραγωγής επαρκών και καλής ποιότητας καταναλωτικών εμπορευμάτων τροφοδοτούσε τη συνεχή επανεμφάνιση και ανάπτυξη εσωτερικών ταξικών διαφοροποιήσεων, την ανάπτυξη μιας «μαύρης αγοράς» παράλληλης προς την κρατικά ελεγχόμενη αγορά. Σταδιακά, η παράνομη, η μισονόμιμη «μαύρη αγορά» μετεξελίχθηκε σε εκτεταμένο εμπορευματοχρηματικό δίκτυο που έφτασε ν' αποτελεί την κύρια πηγή ικανοποίησης

17. Στο ίδιο όπως υποσ. (10), σελ. 63.

των καταναλωτικών αναγκών, όσων βέβαια μπορούσαν να εξασφαλίζουν από διάφορες –εκτός της επίσημης εργασίας τους– πηγές ένα χρηματικό εισόδημα πάνω από τον μέσο μισθό. Όπως δε αποκαλύφθηκε, τα δίκτυα αυτά είχαν ήδη πολύ πριν τις αρχές της δεκαετίας του 1980, αναπτύξει συγκαλυμμένες ή και ανοιχτές διασυνδέσεις με όλη την κλίμακα της κομματικής και κρατικής ιεραρχίας, αλλά και με εγκληματικές οργανώσεις τύπου μαφίας.

Ο κεντρικός κρατικός οικονομικός μηχανισμός από τη μια εξουσίαζε μέχρι παραλογισμού την παραγωγή και την κατανάλωση, από την άλλη, στην κλίμακα όλη της οικονομίας, λειτουργούσε τελικά ασυντόνιστα. Στην πράξη, εκεί οδηγούσε η όλη προσπάθεια να εξυπηρετηθούν και να κατοχυρωθούν τα επιμέρους ιδιοτελή, προσωπικά συμφέροντα.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και ιδιαίτερα από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 δεν ήταν δυνατό όχι μόνο να διατηρηθεί ένα σταθερό μέσο βιοτικό επίπεδο για τη μεγάλη μάζα του πληθυσμού, αλλά, η πτώση του, με τη μέθοδο συνήθως της μη επίσημα αναγνωρισμένης διολίσθησης, ήταν συνεχής. Υποθέτουμε ότι στις αρχές της δεκαετίας του '80, ίσως και νωρίτερα, η προηγούμενη γραφειοκρατικοποίηση των διαδοχικών ηγεσιών του ΚΚΣΕ πρέπει να είχε οδηγήσει, σε σημαντικό βαθμό, στην ολοκλήρωση της συνύφασης των οικονομικών, διοικητικών και ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους και εκείνων των κοινωνικών στρωμάτων που ανέπτυσαν συνεχώς διευρυνόμενη ιδιωτική επιχειρηματική δραστηριότητα, έξω από την επίσημη παραγωγική και εμπορευματική δομή, σε ένα ενιαίο κοινωνικοταξικό «μόρφωμα». Το «μόρφωμα» αυτό, μέσω μηχανισμών αμοιβαίας αλληλεπίδρασης, αναδείχτηκε σε κύρια κινητήρια δύναμη της κοινωνίας.

Έτσι μπορεί να εξηγηθεί και το γιατί, από ένα σημείο και μετά, τα θεμελιώδη οικονομικά προβλήματα και οι άμεσες κοινωνικές τους συνέπειες, που οδηγούσαν σε συνεχή χειροτέρευση του μέσου λαϊκού βιοτικού επιπέδου, συστηματικά αποσιωπούσαν, ενώ στην πράξη γινόταν προσπάθεια να αντιμετωπιστούν οι αλληπάλληλες κρισιακές καταστάσεις με κλασικά καπιταλιστικά μέτρα οικονομικής πολιτικής. Αναφέρουμε ενδεικτικά τον υπέρμετρο και με επαχθείς όρους εξωτερικό δανεισμό από τη Δύση, τη διατήρηση ενός μη πραγματικού συστήματος τιμών που με την σειρά του οδηγούσε στην ύπαρξη ενός ανομολόγητου, συνήθως υψηλού, έρποντος πληθωρισμού, το αναγκαστικό ή και συνειδητό κλείσιμο μη συμφερόντων συμβολαίων στο εξωτερικό εμπόριο, την εξαγωγή κρίσιμων πρώτων υλών σε πολύ χαμηλότερες τιμές απ' αυτές που επικρατούσαν στη διεθνή αγορά ή και καταναλωτικών προϊόντων, χωρίς πρώτα να έχει εξασφαλιστεί η ικανοποίηση της εσωτερικής ζήτησης, τη διεύρυνση των ανισοτήτων στα ονομαστικά και πραγματικά χρηματικά εισοδήματα και άλλα. Η όλη κατάσταση περιπλέκονταν από τον αναγκαστικό προσανατολισμό σημαντικών πόρων σε στρατιωτικούς εξοπλισμούς, αλλά και για την στήριξη της εξωτερικής πολιτικής των πρώην σοβιετικών ηγεσιών.

II.3.

Η εκ των υστέρων εκτίμηση των βασικότερων διεθνών οργανισμών ρύθμισης και μελετών του ιμπεριαλισμού για τις βασικές οικονομικές αιτίες που οδήγησαν σε κρίση και τελική απορύθμιση το οικονομικό και πολιτικό οικοδόμημα της πρώην

ΕΣΣΔ παρουσιάζει από πολλές απόψεις ενδιαφέρον. Συγκεκριμένα πρόκειται για εκτίμηση της μελέτης που εκπόνησε το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η Παγκόσμια Τράπεζα, ο ΟΟΣΑ και η τράπεζα BERT, που συστήθηκε για να συντονίσει την χρηματοδότηση της καπιταλιστικής ανασυγκρότησης των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Λόγω της σχετικής σημασίας της την παραθέτουμε στη συνέχεια ολόκληρη:

«Η Σοβιετική Ένωση άρχισε να διαπιστώνει την επιβράδυνση της ανάπτυξης της στις αρχές της δεκαετίας του '70. Υπήρχαν πολλοί λόγοι που οδήγησαν στην παραπάνω διαπίστωση, αλλά οι κυριότεροι συνίστανται στις δυσλειτουργίες, τη χαμηλή παραγωγικότητα, την ανεπαρκή κατανομή των πόρων από το κεντρικά σχεδιαζόμενο οικονομικό σύστημα. Αυτές οι αδυναμίες έγιναν ιδιαίτερα εμφανείς καθώς οι αναζωογονητικές συνέπειες της μεταπολεμικής αναδιάρθρωσης έσβησαν και η στρατηγική ανάπτυξης, η οποία βασιζόταν κυρίως στην αύξηση της απασχόλησης εργασίας και κεφαλαίου, περιορίστηκε σε ακόμη περισσότερο ασφυκτικά όρια. Η πρόοδος της τεχνολογίας αναμενόταν να επιφέρει άνοδο της παραγωγικότητας. Αλλά μια οικονομία σαν αυτή της Σοβιετικής Ένωσης που προστατευόταν από τον ανταγωνισμό και επιβαρυνόταν από κάθε είδους ακαμψία, αδυνατούσε να διακρίνει το ότι η αλλαγή ήταν απαραίτητη, κι, ακόμη περισσότερο, αδυνατούσε να την προκαλέσει.

Παρόλη την επιβραδυνόμενη ανάπτυξη η μακροοικονομική ισορροπία επιτεύχθηκε γύρω στο 1980, αν και οι ανισορροπίες εδραιώθηκαν στη σοβιετική οικονομία γύρω στο 1988–89, όταν οι συνέπειες της πετρελαϊκής κρίσης του 1986 (που περιέκοψε τα έσοδα από την εξαγωγή πετρελαίου) άρχισαν να γίνονται ιδιαίτερα αισθητές και όταν η σχετική αυτονομία που είχαν εξασφαλίσει οι επιχειρήσεις με το Νόμο για τις Κρατικές Επιχειρήσεις άρχισε να ανοίγει ρήγματα στο σύστημα προγραμματισμού. Στα επόμενα δύο χρόνια, οι εσωτερικοί μηχανισμοί του συστήματος προγραμματισμού καταστράφηκαν σταδιακά – χωρίς όμως να πάρουν τη θέση τους (να αντικατασταθούν) από στοιχεία αγοράς και πειθαρχία. Οι επενδύσεις σημείωσαν πτώση, η παραγωγή περιορίστηκε, τα ελλείμματα του προϋπολογισμού αυξήθηκαν και οι αυξήσεις των μισθών έχασαν τον έλεγχο. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν η οικονομία να μπει σε ύφεση το 1990 και ο πληθωρισμός ζήτησης, καλυμμένος από διοικητικά καθοριζόμενες σταθερές τιμές να οδηγήσει σε αύξηση των ελλείψεων.

Η οικονομική κρίση ενισχύθηκε από την πολιτική και συνταγματική κρίση που μεγάλωσε το φάσμα της διάσπασης της Σοβιετικής Ένωσης». (18)

Όσο και αν οι εκτιμήσεις αυτές είναι τεχνοκρατικού χαρακτήρα, όσο και αν τα βασικά κριτήρια που χρησιμοποιούνται για να χαρακτηρίσουν τις εξελίξεις αναφέρονται σε δείκτες «υγείας» μιας αμιγώς καπιταλιστικής οικονομίας, εμπεριέχει ορισμένες παρατηρήσεις που προσεγγίζουν την πραγματικότητα. Και το κυριότερο, μας προδιαθέτουν για το τι πρόκειται να συμβεί στην περιοχή της πρώην ΕΣΣΔ στα αμέσως επόμενα χρόνια.

18. THE OECD OBSERVER, τ. 169, Απρίλιος – Μάιος 1991: «Radical Reform for the Soviet Union». A joint study by the IMF, the World Bank, The OECD and the EBRO, σελ. 11–12.

III. Κοινωνικοπολιτικές μεταλλάξεις

III.1.

Οι οικονομικές και πολιτικές κρίσεις που ξεσπούσαν στην ΕΣΣΔ κατά τη διάρκεια της 75χρονης ιστορικής διαδρομής της ολοκλήρωναν τον κύκλο τους μέσα σε συνθήκες αδιαφάνειας, γραφειοκρατικής διαφθοράς αλλά και μαζικής καλλιέργειας αυταπατών για το ότι όλα πήγαιναν «βασικά» καλά, για το ότι αυτά που γίνονταν, ήταν «το καλύτερο που μπορούσε να γίνει» στη δοσμένη παραγωγικότητα. Η βαθύτερη αιτία αυτών των στρεβλώσεων θα πρέπει να αναζητηθεί στο μοντέλο πολιτικής σκέψης που κυριάρχησε στο ΚΚΣΕ από το θάνατο του Λένιν και μετά. Πρόκειται για ένα «μοντέλο» που καμιά σχέση δεν είχε με τη λενινιστική θεωρία και πρακτική για το κόμμα - πρωτοπορία της εργατικής τάξης, για το ρόλο του στην ανατροπή του καπιταλισμού και την οικοδόμηση της αταξικής κοινωνίας, για την εσωτερική του δομή και λειτουργία, για τα κοινωνικά πολιτικά και ηθικά χαρακτηριστικά των ηγετών του.

Το ΚΚΣΕ, όπως ήδη υποστηρίξαμε, μεταξελίχτηκε με τον καιρό σε αρτηριοσκληρωτικό γραφειοκρατικό μηχανισμό, ο οποίος, από ένα στάδιο της ανάπτυξης του και μετά, συνυφάνθηκε με τον κεντρικό κρατικό οικονομικό μηχανισμό σ' ένα ενιαίο μηχανισμό, ξένο και εχθρικό προς την κοινωνία, προς τα συμφέροντα τα οποία επαγγέλλονταν ότι εξέφραζε και εξυπηρετούσε. Το στρώμα της κομματικής και κρατικής γραφειοκρατίας που διαμορφώθηκε, συνέδεσε την συνέχιση της ύπαρξης και παραμονής του στην εξουσία, με σκανδαλώδη προνόμια και προσωπικό πλουτισμό από τη μια και με την εφαρμογή καταπιεστικών κατασταλτικών μεθόδων ελέγχου των πολιτικών και κοινωνικών αντιθέσεων από την άλλη. Η παρεμπόδιση της ανοιχτής πολιτικής αντιπαράθεσης, η συνεχής διάσταση λόγων, υποσχέσεων και πράξης, συνέπλεαν όλο και περισσότερο με τη μη ικανοποίηση των λαϊκών αναγκών. Η μυστικότητα κι η αδιαφάνεια στη λήψη των αποφάσεων, ο τυπικός χαρακτήρας των δημοσίων συζητήσεων και των συνεδριακών διαδικασιών, η τακτική της απόκρυψης στοιχείων και της παραπληροφόρησης, η γραφειοκρατικοποίηση των θεσμοθετημένων οργάνων λαϊκού ελεγχου, αποτελούσαν τις καθημερινές εκδηλώσεις ενός συστήματος που σάπιζε.

Στο διάστημα από τη νόθευση και τις στρεβλώσεις των πρώτων προσπαθειών για ανάπτυξη των προϋποθέσεων περάσματος στον σοσιαλισμό, μέχρι τη συνύφανση του κομματικού και κρατικού μηχανισμού σ' έναν ενιαίο διοικητικό – διευθυντικό μηχανισμό και την εδραίωση πολύπλευρα ανισότιμων οικονομικών σχέσεων ανάμεσα στις δημοκρατίες, διαμορφώθηκαν εκείνες οι πολιτικές και οικονομικές συνθήκες που επέτρεψαν την ιδιοποίηση και συσσώρευση πλούτου που προερχόταν από την ανέντιμη διαχείριση ή και την ανοιχτή κλοπή της κρατικής ιδιοκτησίας.

Το κυνήγι του πλούτου, αποκτούσε όλο και ευρύτερα κοινωνικά ερείσματα. Οι μισονόμιμες ή παράνομες, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία, μέθοδοι ιδιοποίησής του αναπτύχθηκαν σε τέτοιο βαθμό, ώστε έφτασαν να μετεξελιχτούν σε τρόπο ζωής ευρύτατων κοινωνικών στρωμάτων. Για ολόκληρες δεκαετίες πρέπει να πραγ-

ματοποιήθηκε ένα είδος πρωταρχικής συσσώρευσης, ανάλογης μ' αυτήν που πραγματοποιήθηκε πριν το πέρασμα από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό. Η συσσώρευση αυτή στηρίχτηκε σε ευρείας κλίμακας οικονομικές ανισότητες οι οποίες είχαν σαν βάση τους την εσωτερική διαφοροποίηση των μισθών, τη συνεχή αύξηση των περιθωρίων εκμετάλλευσης των «κενών» που άφηνε η επίσημη οικονομική δραστηριότητα και τα πολύμορφα προνόμια όσων συμμετείχαν στους μηχανισμούς λήψης αποφάσεων και διαχειριζόνταν από θέσεις εξουσίας τον δημόσιο πλούτο.

Όμως επρόκειτο για χρήμα που ενώ συσσωρευόταν σε ευρεία κλίμακα, δεν μπορούσε να μετατραπεί σε κεφάλαιο. Εμποδιζόταν από το θεσμικό πλαίσιο και τη δοσμένη δομή των διοικητικών και οικονομικών μηχανισμών του συστήματος που είχαν διαμορφωθεί στο όνομα του τελικού σοσιαλιστικού σκοπού και στηρίζονταν στη σχεδόν απόλυτη κρατική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής. Για να βρει επομένως διέξοδο αυτή η δευτερεύουσα, πρωταρχικού τύπου, συσσώρευση χρήματος και να μετατραπεί σε κεφάλαιο και, επομένως, σε καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής, έπρεπε να την διεκδικήσει δυναμικά, μέσα από το δοσμένο πολιτικό σύστημα, βασικός πυρήνας του οποίου ήταν το ΚΚΣΕ.

Η μετατροπή των ισχυρότων πολιτικών και νομικών όρων, η κοινωνική και πολιτική νομιμοποίηση των κατόχων συσσωρευμένου χρήματος και η απελευθέρωση της δραστηριότητάς τους χωρίς περιορισμούς αποτελούσε την πιο επιθυμητή και σχετικά ασφαλέστερη γι' αυτούς διέξοδο που μπορούσε να οδηγήσει στην τελική επικράτησή τους. Όμως, αυτή ακριβώς η σταδιακή αλλαγή του προτύπου συσσώρευσης από «κρατικό» σε «μικτό» και στη συνέχεια σε καπιταλιστικό αποτελεί ταυτόχρονα ένα πολύ μακρόχρονο εγχείρημα και κανείς δεν ήταν, ούτε και είναι, σε θέση να υπολογίσει το ποια τροπή θα πάρουν τελικά οι εξελίξεις, στην περίπτωση που οι αντιθέσεις ξεσπάσουν στα τυφλά.

Μετά και τις τελευταίες εξελίξεις, έγινε περισσότερο φανερό ότι πίσω από την έξαρση των εθνικιστικών συγκρούσεων, βρίσκονται εκείνες οι κοινωνικές δυνάμεις που μέσα από την πολιτική ανεξαρτητοποίησή τους από το «κέντρο» –οικονομική ανεξαρτητοποίηση τους είναι αδύνατο να υπάρξει για πολλές δεκαετίες– θέλουν να αποκτήσουν την απόλυτη ελευθερία να «αξιοποιήσουν» τον συσσωρευμένο τους πλούτο και να διαχειριστούν τις παραγωγικές δυνάμεις που βρίσκονται στο έδαφος της επικράτειάς τους, με στόχο να διαμορφώσουν σταθερούς κοινωνικοοικονομικούς και πολιτικούς όρους που θα εξασφαλίζουν την κυριαρχία τους και θα διευκολύνουν τη μετατροπή τους το γρηγορότερο από γραφειοκρατικό στρώμα σε «φυσιολογική» άρχουσα τάξη.

Η διόγκωση της θησαυρικού τύπου συσσώρευσης και η σύμπλεξη της με τη διεύρυνση των εισοδηματικών ανισοτήτων προκάλεσε ρήγματα στη μέση κοινωνική συνείδηση και στην αντίληψη για τον πραγματικό ρόλο που έπαιζαν οι οικονομικοί και διοικητικοί μηχανισμοί ρύθμισης του συστήματος. Η εξέλιξη αυτή, σε συνδυασμό με τη γενικότερη τεχνολογική καθυστέρηση, σε σύγκριση με τις επιτυχίες του καπιταλισμού στον τομέα αυτό, αποτέλεσε την υλική, οικονομική βάση της καθολικής κρίσης του συστήματος που οδήγησε τελικά στην απότομη διακοπή της βαθμιαίας σήψης του και τελικά στην κατάρρευσή του.

III.2.

Η μη ύπαρξη σοσιαλιστικού τύπου δημοκρατίας, η προοδευτική ατονία και στη συνέχεια η άρνηση στην πράξη της οργάνωσης των θεσμικών και οικονομικών όρων λειτουργίας της σοσιαλιστικής δημοκρατίας, η ίδια η πολιτική και ιδιωτική συμπεριφορά των κομματικών και κρατικών εκπροσώπων, από τον Στάλιν μέχρι τους επικεφαλής της «περεστρόικα», αποτέλεσαν πλευρές και φάσεις της ίδιας και της αυτής εξέλιξης.

Η εισοδηματική και στη συνέχεια η ψυχολογική και κοινωνική απόσταση του ανώτερου στρώματος της γραφειοκρατίας από την πλατιά μάζα του πληθυσμού αυξανόταν διαρκώς. Τα περισσότερα διευθυντικά στελέχη της οικονομίας, πολλοί υπουργοί, εξελίχθηκαν σε ανοιχτούς θαυμαστές των επιτυχιών του καπιταλισμού. Ο θαυμασμός τους καλλιεργούνταν και από τις άμεσες επαφές με τους δυτικούς συναδέλφους τους και σε πολλές περιπτώσεις ενισχύονταν από την καθιερωμένη δωροληψία που επικρατεί στο σύστημα κλεισίματος των οικονομικών συμφωνιών.

Να λοιπόν γιατί τα συνθήματα του τύπου «όλα για το κόμμα, όλα για την αύξηση της παραγωγής και της παραγωγικότητας» δεν μπορούσαν να συνεχίζουν επ' όριστο να συγκινούν τις μάζες που πίστευαν, πάλευαν και μάτωναν για την υλοποίηση της αταξικής κοινωνίας. Να γιατί όλες οι υποσχέσεις που επαναλαμβάνονταν με αφορμή τα συνέδρια και τις συνδουασκέψεις, για ανάπτυξη της δημοκρατίας και του βιοτικού επιπέδου, έπεφταν στο κενό.

Η κοινωνία έφτασε να μην έχει πια όραμα, στόχο. Το κοινωνικοοικονομικό σύστημα που είχε διαμορφωθεί μπορούσε βέβαια για μια ορισμένη περίοδο να αναπαράγει το εαυτό του. Η ίδια η κομματική και η κρατική γραφειοκρατία σε όλες τις εκδόσεις της μπορούσε να αναπαράγει την εξουσία της, αλλά το όραμα, στο όνομα του οποίου γίνονταν αυτή η αναπαραγωγή έρχονταν σε αντίθεση με την οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα, με την ίδια την καθημερινή ζωή που είχε να αντιπαλέψει ο μέσος Σοβιετικός εργαζόμενος και ιδιαίτερα αυτός που δεν είχε την οποιαδήποτε άμεση ή έμμεση πρόσβαση στο κομματικό ή κρατικό μηχανισμό και τα όργανα διεύθυνσης της οικονομίας. Έτσι το όραμα ξέφτισε σιγά σιγά και η επίσημη κομματική άποψη για συνεχή, σταθερή πορεία οικοδόμησης του αναπτυσσόμενου σοσιαλισμού γελοιοποιούνταν στη συνείδηση των πλατιών λαϊκών μαζών.

Η όλη ενασχόληση της φιλοκαπιταλιστικής κομματικής και κρατικής γραφειοκρατίας με το σοσιαλισμό –τόσο από την άποψη της θεωρίας όσο και από την άποψη της πράξης– υπήρξε στο σύνολό της υποκριτική. Γι' αυτούς ο μαρξισμός, έτσι όπως εκφράζονταν και προβάλλονταν από τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του ΚΚΣΕ και του κράτους, δεν ήταν τίποτα περισσότερο από μια αναγκαστικά αναγκαία επίσημη κρατική ιδεολογία. Μια ιδεολογία η οποία, από τη στιγμή που τα όσα υπόσχονταν, έρχονταν σε αντίθεση με την καθημερινή πραγματικότητα, με τις καθημερινές εμπειρίες της μεγάλης πλειοψηφίας του πληθυσμού, ουσιαστικά επιβάλλονταν καταναγκαστικά. Ο μαρξισμός και η επίσημη φιλολογία περί σοσιαλισμού ήταν γι' αυτούς ένα αναγκαίο κακό, που το αξιοποίησαν –σε τελευταία ανάλυση με επιτυχία– για να μπορέσουν να οδηγήσουν τις εργαζόμενες μάζες ουσιαστικά σε απόγνωση, αφού το τελικό αποτέλεσμα μιας υπερεβδομηντάχρονης ιστορίας, στη διάρκεια

της οποίας εκατομμύρια άνθρωποι πίστευαν ότι αποτελούσαν την παγκόσμια πρωτοπορία στην οικοδόμηση μιας αταξικής κοινωνίας, απαλλαγμένης από την εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο, είναι η ταχεία επιστροφή στην καπιταλιστική βαρβαρότητα.

Δεν είναι μικρό το σοκ της απογοήτευσης των εξαπατημένων μαζών που αντιμετωπίζουν πλέον ανοιχτά το φάσμα της πείνας και της ανεργίας, να βλέπουν το σύνολο της προηγούμενης κομματικής και κρατικής ηγεσίας, από τους όρκους πίστης στο μαρξισμό λενινισμό, από την ανενδοίαστη χρησιμοποίηση και του τελευταίου τσιτάτου του Λένιν στα επίσημα κομματικά και κρατικά ντοκουμέντα, αλλά και στις προσωπικές τους ομιλίες και διακηρύξεις, να αποκαλύπτεται ότι από χρόνια είναι λάτρεις του καπιταλιστικού κέρδους, οπαδοί της αγοράς και του ξεπουλήματος του συνόλου της κρατικής ιδιοκτησίας σ' αυτούς που επί δεκαετίας «αποταμίευαν», θησαυρίζοντας από την εκμετάλλευση της δημόσιας θέσης τους ή από την ανάπτυξη παράνομης ή μισόνομης ιδιωτικής καπιταλιστικής δραστηριότητας. Δεν είναι μικρό το σοκ να βλέπουν τους ηγέτες της προηγούμενης κατάστασης πραγμάτων από τη μια να καταγγέλλουν το γραφειοκρατικό σύστημα που οι ίδιοι διαμόρφωσαν και να απαρνούνται στα λόγια τις μεθόδους άσκησης της εξουσίας που οι ίδιοι εφάρμοζαν, στο όνομα, όμως, της αναγκαιότητας της καπιταλιστικής παλινόρθωσης.

Η αυτοπεριχαράκωση και η υποταγή των καθηκόντων της κομματικής και κρατικής γραφειοκρατίας στις στενές επιδιώξεις της απλής αναπαραγωγής της εξουσίας της δεν της επέτρεπε, από ένα σημείο και μετά, να καθοδηγήσει και να διευθύνει με στοιχειώδη, έστω καπιταλιστικά ορθολογικό τρόπο, την ανάπτυξη νέων σύγχρονων παραγωγικών δυνάμεων σε μαζική κλίμακα ώστε, μέσω της επίτευξης ενός ανωτέρου επιπέδου συσσώρευσης, να γίνει δυνατή η μερική ικανοποίηση, σ' ένα υποφερότο βαθμό, των στοιχειωδών, άμεσων καταναλωτικών αναγκών του πληθυσμού, γεγονός που θα τους επέτρεπε –όπως συμβαίνει άλλωστε και στον καπιταλισμό– να συντηρήσουν επ' αόριστον την παραμονή τους στην εξουσία, χωρίς μεγάλες αμφισβητήσεις από τα κάτω.

III.3.

Τα φαινόμενα αυτά αποτελούν εκδηλώσεις των πιο γενικών τάσεων ανάπτυξης του κοινωνικοοικονομικού μορφώματος που είχε διαμορφωθεί στην ΕΣΣΔ και τις άλλες χώρες του τέως «υπαρκτού σοσιαλισμού». Προοδευτικά η αποξένωση του κράτους, ολόκληρου του εικοδομήματος, όλων αυτών που διαχειρίζονταν τους μηχανισμούς του, μεγάλωνε συνεχώς. Η πλειοψηφία του πληθυσμού έπαψε από κάποια στιγμή και μετά να ελπίζει και να περιμένει από αυτό το κράτος ότι μπορεί να τους λύσει προβλήματα.

Παράλληλα και στον τομέα των διεθνών σχέσεων τα αντιιμπεριαλιστικά χαρακτηριστικά της εξωτερικής πολιτικής της σοβιετικής γραφειοκρατικής ελίτ αδυνατούσαν. Η «νέα σκέψη» αποδείχθηκε τελικά πως δεν ήταν μια συνεπής πολιτική ειρήνης που στηρίζονταν στην εκτίμηση για την επιθετική κατακτητική φύση του ιμπεριαλισμού, αλλά μια πολιτική που προσπαθούσε να πείσει τις βασικές ιμπεριαλιστικές δυνάμεις για τις ειλικρινείς προθέσεις της σοβιετικής γραφειοκρατικής ελίτ να ενσωματώσει την περιοχή του τέως «σοσιαλιστικού στρατοπέδου» στο δυτικό σύ-

στημα οργάνωσης των διεθνών σχέσεων και μάλιστα από θέσεις εξάρτησης.

Η ιστορία της ανάπτυξης και της κρίσης των πολιτικών συστημάτων έχει αποδείξει ότι όταν η πολιτική δεν μπορεί να λύνει τα γενικά προβλήματα ανάπτυξης του συστήματος, δεν είναι αποτελεσματική στη διαχείριση και τη σχετική ικανοποίηση των διαφόρων κοινωνικών συμφερόντων και δεν αντιμετωπίζει με δημοκρατία τις υπάρχουσες αντιθέσεις, τότε αυτές περιπλέκονται, οξύνονται, ξεσπούν στα τυφλά και οι μάζες αναζητούν διέξοδο σε άλλους προσανατολισμούς. Πρόκειται για εκείνο το κομβικό σημείο στην πολιτική συμπεριφορά των μαζών που η διάθεση για αλλαγή συμβαδίζει με μια ιδιόμορφη εκδήλωση απάθειας γι' άμεση πολιτική δράση. Η κοινωνική αντίληψη και η ψυχολογική διάθεση που διαμορφώνεται αργά και βραδυστικά στην πορεία πολλών δεκαετιών φτάνει σε «σημείο βρασμού». Το βαθμιαίο διακόπτεται, το καπάκι του «κοινωνικού βραστήρα» τινάζεται και οι κοινωνικές αντιθέσεις διαχέονται σε κάθε κατεύθυνση.

Όταν η πολιτική, έτσι όπως αυτή εκφραζόταν από το ΚΚΣΕ που αποτελούσε τον πυρήνα ενός πολιτικού συστήματος που απέκτησε σταθερά χαρακτηριστικά στην ΕΣΣΔ μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, έφτασε να μην μπορεί να προκαλέσει την ενεργητική συμμετοχή ή έστω την ανοχή της μεγάλης πλειοψηφίας του πληθυσμού στη γραμμή της συντήρησης και αναπαραγωγής του συστήματος, ο ρόλος της από κοινωνική άποψη έγινε περιττός. Τα κατασταλτικά του χαρακτηριστικά ενισχύονταν όλο και πιο πολύ. Δεν μπορούσε να συνεχίζεται επ' αόριστον το παράδοξο: στο εσωτερικό να επιχειρείται η καταναγκαστικού τύπου κινητοποίηση του πληθυσμού στο όνομα του «αναπτυγμένου σοσιαλισμού» και στο εξωτερικό να αναζητούνται διέξοδοι υποταγής στον ιμπεριαλισμό, στο όνομα της προτεραιότητας των «οικουμενικών» προβλημάτων. Από εκεί και πέρα το πότε το ΚΚΣΕ θα έχανε την ικανότητα του μοναδικού διαχειριστή του πολιτικού συστήματος ήταν ζήτημα χρόνου.

Το πώς εκδηλώθηκε αυτή η γενική τάση στο παράδειγμα της ΕΣΣΔ έχει να κάνει με την οικονομική δομή, την κοινωνικοταξική διάρθρωση, την εθνική σύνθεση και την πολιτική κουλτούρα που ιστορικά διαμορφώθηκε στη χώρα.

Η παρεμπόδιση, μέσω της χρήσης των κατασταλτικών μηχανισμών του κράτους, της ανοιχτής εκδήλωσης των κοινωνικών και πολιτικών διαθέσεων των μαζών, σε συνδυασμό με την σταδιακή μετεξέλιξη της γραφειοκρατίας σε ένα είδος άτυπης άρχουσας τάξης, καλλιέργησε για μια ολόκληρη περίοδο ένα είδος στρεβλής κοινωνικής συνείδησης. Η ίδια η ηγεσία έγινε δέσμια της αντίληψης και των μεθόδων διακυβέρνησής της. Ταυτίστηκε απόλυτα με τους μηχανισμούς του συστήματος. Αυτό από τη μια ενδυνάμωσε την τάση για ωραιοποίηση και από την άλλη οδηγούσε σε ακόμη μεγαλύτερο αυταρχισμό, στο συνεχές κυνήγι μαγισσών και αποδιοπομπαίων τράγων.

Η εξέλιξη αυτή αποτέλεσε μια ακόμη εκδήλωση της κρίσης πολιτικής εκπροσώπησης του συστήματος και της εδραίωσης για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα των γραφειοκρατικών αντιλήψεων για τη δημοκρατία και την αποξένωση των μαζών από την πολιτική. Έτσι εξηγείται και το γιατί η κατάρρευση ξεκίνησε με πρωτοβουλία της ίδιας της ηγεσίας του ΚΚΣΕ. Η ανικανότητά της να αναπαραγάγει και να

λειτουργήσει το σύστημα, η χρόνια έλλειψη συνοχής όλων των παραμέτρων που συνθέτουν ένα κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό, οδήγησε στο ξέσπασμα μιας κρίσης από τα πάνω, που στην αρχή εκδηλώθηκε με τη στρεβλή και νόθα μορφή της «διαφάνειας», της «δημοκρατικοποίησης» και της «ανασυγκρότησης» του συστήματος σε... «σοσιαλιστική κατεύθυνση».

IV. Η εσωτερική διαπάλη στο ΚΚΣΕ. Τα βασικά ιδεολογικοπολιτικά ρεύματα

IV.1.

Οι ίδιες οι εξελίξεις αποκαλύπτουν πια στον καθένα μας ότι η ομάδα που ανέλαβε την πρωτοβουλία της «ανανέωσης» του σοσιαλισμού από τα πάνω ήταν πεισμένοι οπαδοί του καπιταλισμού από χρόνια. Απλώς για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα λειτουργούσαν, στην καθημερινή επίσημη πολιτική τους πρακτική, παίρνοντας αναγκαστικά υπόψη τη μέση γενική κοινωνική συνείδηση που ιστορικά είχε διαμορφωθεί στο όνομα της οικοδόμησης του «αναπτυγμένου σοσιαλισμού» και του κομμουνισμού. Το ότι λίγο πριν διαλυθεί το ΚΚΣΕ η ΚΕ του, η οποία απαρτιζόταν ολοκληρωτικά από οπαδούς των μεταρρυθμίσεων που θα οδηγούσαν στην ελεύθερη αγορά, ψήφισε νέο πρόγραμμα ανοιχτής σοσιαλδημοκρατικής κατεύθυνσης είναι μια τελευταία απόδειξη. Έχει ίσως ενδιαφέρον για το μέλλον το να εξετάσει κανείς την πορεία διαμόρφωσης και την τακτική της δημοσιοποίησης των ιδεών του Γκορμπατσόφ για το σοσιαλισμό. Το ενδιαφέρον δεν εντοπίζεται σ' αυτό καθαυτό το πρόσωπο του Γκορμπατσόφ, χωρίς να θέλουμε να υποτιμήσουμε τις «κεντρώες», «εξισορροπιστικές» του ικανότητες σε μια πορεία θεσμικής μετατροπής του συστήματος σε καπιταλιστικό. Εκεί που είχαν φτάσει τα πράγματα το σύστημα αναγκαστικά θα γεννούσε και θα ανέδειχνε έναν Γκορμπατσόφ. Το ενδιαφέρον εντοπίζεται περισσότερο στην προσπάθεια εξαγωγής ιδεολογικών και πολιτικών συμπερασμάτων για το «τέλος της ιστορίας» των κομμάτων που προήλθαν από τους κόλπους της IIIης Διεθνούς και ειδικότερα για τον γενικότερο ιστορικό ρόλο του «κεντρώου» ρεύματος σ' αυτά.

Ας κάνουμε εδώ ένα φλας - μπακ και ας θυμηθούμε τον επίσημο διακηρυγμένο στόχο του 28ου και τελευταίου συνεδρίου του ΚΚΣΕ, τον οποίο είχαν προσυπογράψει όλοι οι σημερινοί ηγέτες της καπιταλιστικής παλινόρθωσης. Σύμφωνα μ' αυτόν, ένα «εκσυγχρονισμένο ΚΚΣΕ» θα πρέπει να είναι «κόμμα σοσιαλιστικής επιλογής και κομμουνιστικής προοπτικής, μια εθελοντική ένωση ομοϊδεατών που θα εκφράζει μέσω της πολιτικής του τα συμφέροντα της εργατικής τάξης, της αγροτιάς, των διανοούμενων και της τεχνικής διάνοησης». Κύρια διακηρυγμένη, επίσης, επιδίωξη του σήμερα είναι η «μεταρρύθμιση, η ριζική αλλαγή της σοβιετικής κοινωνίας στα πλαίσια της σοσιαλιστικής επιλογής». (19)

Η διακήρυξη αυτή συγκρινόμενη με τα γεγονότα, με τις σε πλήρη εξέλιξη συ-

19. Από την «Πολιτική Έκθεση της ΚΕ του ΚΚΣΕ», που παρουσίασε ο Μ. Γκορμπατσόφ στο 28ο Συνέδριο «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ», 6 7 1990.

ντελούμενες προσπάθειες να ενισχυθούν και να αναπτυχθούν μέχρι το τέλος τους στην πρώην ΕΣΣΔ οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής και να αλλάξει ριζικά η γεωπολιτική δομή της περιοχής, δεν χρειάζεται κανένα πρόσθετο σχολιασμό.

Το πιο ενδιαφέρον για μας εντοπίζεται περισσότερο στην ανάγκη διερεύνησης και απάντησης του ερωτήματος: Τι εκπροσωπούσαν από κοινωνική και πολιτική άποψη, οι επιμέρους ηγετικές ομάδες, που όλες μαζί, σαν σύνολο, αποτελούσαν την ηγεμονική δύναμη που τελικά άνοιξε το δρόμο για να οδηγηθεί η χώρα και επισήμως στον καπιταλισμό; Τι τους οδήγησε στην επιλογή αυτή; Η υποκειμενική κοινωνική τους φύση σε συνδυασμό με την αντικειμενική πραγματικότητα που είχε διαμορφωθεί; Η απλώς έχουμε να κάνουμε με μια ομάδα συνωμοτών που τα είχε όλα προσχεδιασμένα; Η γνώμη μας είναι ότι θα πρέπει να αποφύγουμε την οποιαδήποτε απλοποίηση των υποκειμενικών επιλογών των οποιωνδήποτε ηγετών.

IV.2.

Μετά τα πρώτα δύο χρόνια της «περεστρόικα» η μεγάλη πλειοψηφία της σοβιετικής «κοινής γνώμης» εμφανιζόταν, στις διάφορες σφυγμομετρήσεις (20) και αναλύσεις που δημοσιεύονταν στον σοβιετικό τύπο, να έχει εδραιωμένη την πεποίθηση ότι το ΚΚΣΕ, η ηγεσία του στο σύνολό της και ο βασικό στελεχικός του κορμός δεν εκπροσωπούν συγκεκριμένα κοινωνικοταξικά συμφέροντα, αλλά τα στενά ιδιοτελή συμφέροντα της κομματικής και κρατικής γραφειοκρατίας.

Τη γενική αυτή αντίληψη της πλειοψηφίας της «κοινής γνώμης», η οποία αντανακλούσε τη μισή μόνο αλήθεια, επιχειρήσαν να εκμεταλλευτούν – και από ό,τι φαίνεται το κατάφεραν με επιτυχία – για τους δικούς τους ιδιοτελείς σκοπούς οι διάφορες αντιμαχόμενες μερίδες της ηγεσίας του ΚΚΣΕ, προκειμένου να επιταχύνουν τις διαδικασίες διάλυσής του και να προκαλέσουν την ανατροπή του δοσμένου ενδογραφειοκρατικού συσχετισμού δυνάμεων. Οι ίδιοι, δηλαδή, οι υπεύθυνοι της οικονομικής, πολιτικής και ιδεολογικής εξαθλίωσης εκατομμυρίων ανθρώπων, ποντάρισαν για την επιτάχυνση της ολοκλήρωσης των επιδιώξεών τους, στην καταγγελία της δικής τους αθλιότητας και υποκρισίας.

Την ίδια περίοδο αρχίζουν να πληθαίνουν εντός και εκτός του ΚΚΣΕ, από τα πάνω και από τα κάτω, οι φωνές για την ανάγκη διάλυσής του, ώστε να ανοίξει ο δρόμος για την προσαρμογή του πολιτικού συστήματος στις απαιτήσεις των δραστήριων πολιτικά κοινωνικών δυνάμεων που απελευθέρωσε η «περεστρόικα». Οι φωνές αυτές εκπροσωπούσαν τους κάθε είδους ιδιοτελείς διαχειριστές της κρατικής περιουσίας, τους παράνομους και μισονόμιμους ιδιώτες επιχειρηματίες, τα μαυραγορίτικα και μαφιόζικα στρώματα. Όλοι είχαν αποκτήσει εντωμεταξύ οικονομική και πολιτική αυτοπεποίθηση και είχαν μπει στην πρωτοπορία των πολιτικών αντιπαραθέσεων.

Έτσι ήταν περισσότερο από σίγουρο ότι η μη «κοινωνική χρησιμότητα» του ΚΚΣΕ αναπόφευκτα θα το οδηγούσε στη περιθωριοποίηση και τη διάλυση, ώστε να διευκολυνθεί η πολιτική μεταμόρφωση του κύριου όγκου του στελεχικού του δυνα-

20. Για παράδειγμα παραθέτουμε εδώ σε παράρτημα τα αποτελέσματα τεσσάρων σφυγμομετρήσεων της εποχής.

μικού και να ανοίξει ο δρόμος για τη δημιουργία κομμάτων που θα εκφράζουν τα συμφέροντα των διάφορων μερίδων της υπό διαμόρφωση άρχουσας τάξης, η οποία αυτή τη στιγμή βρίσκεται σε φάση διαμόρφωσης των οικονομικών και πολιτικών όρων που θα εξασφαλίσουν εξουσία της τουλάχιστον μεσοπρόθεσμα. Αυτός ο δρόμος φαίνεται τελικά να είναι μονόδρομος, όπως αποδείχθηκε άλλωστε και από την κατάληξη που είχαν τα «αδελφά κόμματα» στις χώρες του «τέως υπαρκτού σοσιαλισμού». Οι διάφορες ηγετικές ομάδες ούτε μπορούσαν αλλά στην πραγματικότητα ούτε και ήθελαν να μετατρέψουν –όπως ισχυρίζοντες στην αρχή– τα κόμματά τους από «κρατικά κόμματα» σε «κόμματα - πολιτικούς ηγέτες».

Αυτές οι εκτιμήσεις δεν στηρίζονται απλώς σε ενδείξεις σφυγμομετρήσεων ή σε υποθέσεις πολιτικών εκτιμήσεων. Η ουσία του προβλήματος δεν βρίσκεται στο αν ήταν γενικά σωστό ή λάθος το όλο εγχείρημα της «περεστρόικα», στον αν μπορούσε «να ανανεωθεί επαναστατικά η σοσιαλιστική κοινωνία και το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα», με το να περάσει απλά από τη λατρεία του διοικητικού κεντρικού οικονομικού σχεδιασμού και της έλλειψης σοσιαλιστικής δημοκρατίας στη θεοποίηση των δυνάμεων της αγοράς, του καπιταλιστικού κέρδους και των ψευδαισθήσεων της αστικής δημοκρατίας.

Ήδη αρκετά πριν από το 28ο Συνέδριο είχε αρχίσει να φαίνεται καθαρά ότι δεν υπήρχαν δυνάμεις, εντός ή εκτός του ΚΚΣΕ, ικανές να πάνε κόντρα στην κυρίαρχη ηγετική ελίτ, στους οικονομικούς και διοικητικούς μηχανισμούς του κράτους και ιδιαίτερα σ' αυτούς του υπουργείου εσωτερικών και του στρατού, να εκφράσουν τις πραγματικές διαθέσεις και συμφέροντα της μεγάλης πλειοψηφίας του σοβιετικού λαού και να ανατρέψουν «από τα μέσα» και «από τα κάτω» τη γραφειοκρατική κατάσταση πραγμάτων.

Η σταδιακή «αποδέσμευση» πρώην ηγετικών στελεχών του ΚΚΣΕ από τον επίσημο κορμό και η ανοιχτή τοποθέτησή τους υπέρ της ταχείας επιστροφής στην καπιταλιστική αγορά έδιναν πλέον τις πιο χειροπιαστές αποδείξεις και στους τελευταίους δυσπιστούντες για το τι αντιπροσώπευαν, από κοινωνική και πολιτική άποψη, οι συγκρούσεις στο ανώτερο ηγετικό στρώμα του ΚΚΣΕ, για το τι εξέφραζε η διαπάλη ανάμεσα στους κάθε είδους και απόχρωσης «ανανεωτικούς» και στους κάθε είδους και απόχρωσης «συντηρητικούς». Οι συγκρούσεις αυτές – οι οποίες εκδηλώθηκαν στον ένα ή τον άλλο βαθμό και με την μια ή την άλλη αφορμή σε όλα τα κόμματα «τύπου ΚΚΣΕ» – δεν αντανάκλυσαν τις κυρίαρχες κοινωνικές αντιθέσεις της σοβιετικής κοινωνίας, δεν έχουν καμιά σχέση με τα πραγματικά συμφέροντα και ανάγκες της μεγάλης πλειοψηφίας της εργατικής τάξης, της αγροτιάς και της διάσπασης. Η διατήρηση της παλιάς κατάστασης πραγμάτων δεν συνέφερε πλέον κανένα.

Η εσωτερική τους όμως διαπάλη αντανάκλυσε διαφορετικά συμφέροντα και αντιλήψεις, που είχαν σαν βασικό σημείο αναφοράς τους τις μορφές και τους ρυθμούς μεταρρύθμισης του συστήματος στην κατεύθυνση της «οικονομίας της αγοράς». Επρόκειτο για μια διαπάλη ανάμεσα σ' αυτούς που πίστευαν ότι το πέρασμα στην «οικονομία της αγοράς» χωρίς να θιγούν τα βασικά συμφέροντα που συνδέονταν με την ιστορικά διαμορφωμένη κοινωνικοοικονομική δομή και σ' αυτούς που

διέθεταν έναν ορισμένο πολιτικό ρεαλισμό και αντιλαμβάνονταν πως αν δεν εκσυγχρόνιζαν τους όρους παραμονής τους στην εξουσία, με την προσαρμογή του πολιτικού συστήματος στην οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα που είχε διαμορφωθεί, αν δεν έλυναν προς το συμφέρον τους την κρίση πολιτικής εκπροσώπησης που η ίδια η εξέλιξη των πραγμάτων είχε προκαλέσει, τότε δεν θα μπορούσαν να διατηρήσουν την εξουσία και να καθοδηγήσουν το πέρασμα του συστήματος προς τον καπιταλισμό σε ελεγχόμενα πλαίσια. Το εκρηκτικό μίγμα αντιθέσεων που είχε διαμορφωθεί στη σοβιετική κοινωνία δεν μπορούσε να κρατηθεί σε λανθάνουσα κατάσταση μέσα στα πλαίσια της πρηγούμενης οικονομικής και κρατικής δομής.

Η «ανανεωτική» πτέρυγα της ηγεσίας του ΚΚΣΕ, σε όλες της τις τάσεις, εκτίμησε σε μια δεδομένη στιγμή ότι η ονομαζόμενη επισήμως ως περίοδος της «στασιμότητας», οδήγωσε με επιτεπιταχυνόμενους ρυθμούς σε αλληπάλληλες κρισιακές καταστάσεις σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής, η πιθανή κατάληξη των οποίων φοβούνταν ότι θα είναι οι αυθόρμητες κοινωνικές εκρήξεις και εξεγέρσεις, οι οποίες, συμπλεκόμενες με την αναβίωση των εθνικιστικών και χωριστικών τάσεων στις επιμέρους δημοκρατίες, θα οδηγούσαν σε μη προβλέψιμες καταστάσεις, με συνέπειες που δεν αφορούσαν μόνο το ίδιο το μέλλον της πρώην ΕΣΣΔ, αλλά ολόκληρη την αναδιάταξη του πλανήτη σε σφαίρες επιρροής.

Τα εμπόδια, οι παλιοί οικονομικοί μηχανισμοί, οι δοσμένες διεθνείς οικονομικές σχέσεις, το όλο θεσμικό πλαίσιο που είχε διαμορφωθεί στο όνομα του σοσιαλιστικού σκοπού, σε συνδυασμό με την εκρηκτική κοινωνική και οικονομική κατάσταση που επικρατούσε στην χώρα – δεν ήταν δυνατό να αντιμετωπιστεί με τις παλιές μεθόδους.

Η εξέλιξη έπρεπε να ξεφύγει από την προηγούμενη «νόθα» κατάσταση. Η παλιά ενότητα αντιθέσεων έπρεπε να διαλυθεί, το παλιό μπλοκ της εξουσίας έπρεπε να καταρρεύσει, ώστε τα κοινωνικά στρώματα που είχαν ήδη πάρει το πάνω χέρι στην κοινωνική και οικονομική ζωή να αναδείξουν το δικό τους μπλοκ εξουσίας και να φέρουν στο προσκήνιο νέα ενότητα αντιθέσεων.

Χρειαζόταν μια τακτική η οποία να μπορεί από τη μια να κρατήσει όσο γίνεται το εκρηκτικό μίγμα της σοβιετικής κοινωνίας σε λανθάνουσα κατάσταση και από την άλλη να βοηθήσει, να διευκολύνει τις ήδη υπάρχουσες και βέβαια τις εν δυνάμει καπιταλιστικές δυνάμεις να αναπτυχθούν και να βγουν στο προσκήνιο της πολιτικής, χωρίς ιδιαίτερα εμπόδια και δυσκολίες.

Αυτό το καθήκον ανέλαβε να φέρει σε πέρας το «ρεαλιστικά σκεπτόμενο» τμήμα της κομματικής και κρατικής γραφειοκρατίας. Την σύνθεσή του την είχε προσδιορίσει ο ίδιος ο Μ. Γκορμπατσόφ:

«Η ιδέα της ανασυγκρότησης, μαζί με όλα τα προβλήματα που συνεπάγεται, αναπτύχθηκε βαθμιαία. Πολύ πριν την ολομέλεια του Απριλίου (του 1985), μια ομάδα κομματικών και κρατικών ηγετικών στελεχών είχε αρχίσει μια εκτεταμένη ανάλυση της κατάστασης της οικονομίας. Η ανάλυση έγινε αργότερα η βάση για τα ντοκουμέντα της περεστρόικα. Χρησιμοποιώντας τις συστάσεις επιστημόνων και ειδικών, ό,τι καλύτερο είχε δημιουργήσει η κοινωνική σκέψη, επεξεργαστήκαμε τις βασικές ιδέες και σχεδιάσαμε μια πολιτική, που στη συνέχεια αρχίσαμε να την εφαρμόζουμε.

Έτσι είχε συσσωρευτεί ένα οπλοστάσιο από εποικοδομητικές ιδέες». (21)

Όλοι θυμόμαστε ότι το όλο εγχείρημα ξεκίνησε με σύνθημα την ανάγκη επιτάχυνσης της επιστημονικοτεχνικής προόδου και της ηθικής ανανέωσης της σοσιαλιστικής κοινωνίας και ότι από την αρχή υποστηρίχτηκε ομόφωνα από όλα τα τμήματα της γραφειοκρατίας, από τον Γκορμπατσόφ, τον Λιγκατσόφ, τον Γιέλτσιν και βέβαια από τις δυνάμεις του υπουργείου Εσωτερικών, της ΚGB, του στρατού και τους διευθυντές των αγροτοβιομηχανικών και στρατιωτικοβιομηχανικών συγκροτημάτων. Η σύνθεση του Πολιτικού Γραφείου που εκλέχτηκε από την ΚΕ που προέκυψε από το 27ο Συνέδριο και οι μετέπειτα ανασυνθέσεις του, αποτελούν μια από τις πολλές αποδείξεις που θα μπορούσε να επικαλεστεί κανείς.

Θεωρητικά και πολιτικά η «περεστρόικα» παρουσιάστηκε σαν η συνέχεια του επαναστατικού παρελθόντος, σαν η σύγχρονη επαναστατική εκδοχή της ανανέωσης του μαρξισμού - λενινισμού στις συνθήκες του «αναπτυγμένου σοσιαλισμού».

Δύομισι χρόνια μετά την επίσημη έναρξη της «περεστρόικα» ο Μ. Γκορμπατσόφ διαπίστωνε ότι «...έχουμε ήδη διαμορφώσει μια θεωρητική αντίληψη γι' αυτήν και ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα, που και τα δύο διαρκώς αναπτύσσονται, αποσαφηνίζονται και εμπλουτίζονται με νέες προσεγγίσεις και ιδέες». (22) Τότε ως «κύριες προτεραιότητές» της καθορίστηκαν «...η βαθιά διαρθρωτική αναδιοργάνωση της οικονομίας», η «αναδημιουργία της υλικής της βάσης, στη νέα τεχνολογία», οι «αλλαγές της επενδυτικής πολιτικής» και η «διαχείριση υψηλού επιπέδου». (23) Κεντρικό σύνθημα έγινε το... «περισσότερος σοσιαλισμός σημαίνει περισσότερη δημοκρατία».

Αναφερόμενος στις διαμάχες και στις άγριες συγκρούσεις ανάμεσα στο «παλιό» και το «καινούργιο», ο Γκορμπατσόφ διαπίστωνε τότε ότι «...βέβαια δεν σκάνε βόμβες ούτε πέφτουν σφαίρες, όμως εκείνοι που είναι στη μέση αντιστέκονται» (24).

Η πιο ενδιαφέρουσα, ίσως, ένδειξη για το πώς αντιλαμβάνονταν κατά βάθος την «περεστρόικα» η τότε πλειοψηφία της ανώτερης κομματικής και κρατικής γραφειοκρατίας, για το ποιες ήταν οι πραγματικές της προθέσεις, βρίσκεται στον ορισμό που της έδινε τότε ο Γκορμπατσόφ.

21. Μ. Γκορμπατσόφ: «ΠΕΡΕΣΤΡΟΙΚΑ – ΝΕΑ ΣΚΕΨΗ ΓΙΑ ΤΗ ΧΩΡΑ ΜΑΣ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ». Εκδόσεις ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ, Αθήνα, 1987, σελ. 39-40.

22. Στο ίδιο ο.π., σελ. 99.

23. Στο ίδιο ο.π., σελ. 40-41.

24. Στο ίδιο ο.π., σελ. 86. Γενικά, θα πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι τακτική και των δύο βασικών αντιμαχόμενων μεριδών στην ηγεσία του ΚΚΣΕ, τουλάχιστον μέχρι το 28ο συνέδριο, ήταν η μη διόγκωση προς τα έξω των μεταξύ τους διαφωνιών, παρόλο που σταδιακά αυτές γίνονταν αφεύρτες. Για παράδειγμα όταν ο Λιγκατσόφ προτάθηκε για τη θέση του αν.γ.γ. του ΚΚΣΕ, απάντησε σε επικρίσεις συνέδρων λέγοντας: «Ποτέ δεν είχα διαφωνίες με τον Μ. Γκορμπατσόφ για θέματα αρχών και στρατηγικής, αλλά μόνο σε ζητήματα τακτικής». «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ», 12 8 90.

Χαρακτηριστικό για το πώς παίρνονταν οι ουσιαστικές αποφάσεις, όσο και για τη μη ύπαρξη ουσιαστικών διαφωνιών ανάμεσα στις βασικές ηγετικές ομάδες του ΚΚΣΕ, είναι και το ακόλουθο παράδειγμα, το οποίο αναφέρεται στο πώς αποφασίστηκαν τα μέτρα της σοβιετικής κυβέρνησης για το πέρασμα στην οικονομία της αγοράς. Για το ζήτημα αυτό δεν συζητήθηκαν στο ΠΓ ούτε στην ΚΕ. Αυτό βγαίνει από τα όσα είπε ο Γ. Λιγκατσόφ απαντώντας σε ερώτηση συνέδρου: «Ερώτηση.

«Αυτό που σημαίνει ο όρος είναι βαθιές και ουσιαστικά επαναστατικές αλλαγές που πραγματοποιούνται βέβαια με πρωτοβουλία των ίδιων των κρατικών αρχών, αλλά έχουν καταστεί αναγκαίες από αντικειμενικές αλλαγές στην κατάσταση και στις κοινωνικές διαθέσεις» (25) Κι ακόμη:

«Με δυο λόγια, η προσπάθεια της ανασυγκρότησης άρχισε από το Κόμμα και την ηγεσία του. Αρχίσαμε από την κορυφή της πυραμίδας και στη συνέχεια κατεβήκαμε προς τη βάση. Παρ' όλα αυτά η έννοια «επανάσταση από τα πάνω» δεν ισχύει για τη δική μας περεστρόικα ή τουλάχιστον απαιτεί κάποιες τροποποιήσεις. Τα ανώτατα κομματικά και κρατικά όργανα επεξεργάστηκαν και υιοθέτησαν το πρόγραμμα. Είναι αλήθεια ότι η περεστρόικα δεν είναι αυθόρμητη αλλά ελεγχόμενη διαδικασία. Όμως αυτή είναι μία πλευρά του ζητήματος». (26)

Κατανοώντας ότι αυτή ακριβώς είναι και η «αχίλλειος πτέρνα» του μύθου της «περεστρόικα», γνωρίζοντας προφανώς ότι τέτοια επανάσταση και μάλιστα λαϊκή δεν έχει γνωρίσει η παγκόσμια ιστορία των κοινωνικών αγώνων, προσπάθησε να εξηγήσει το γιατί το όλο εγχείρημα δεν θα έχει την τύχη όλων «των επαναστάσεων από τα πάνω», – «επαναστάσεων» που συνήθως προκαλούνται με πρωτοβουλία της εκάστοτε άρχουσας τάξης και με σκοπό τον εκσυγχρονισμό του πολιτικού της συστήμα-

Έχω τα πρακτικά του ιδρυτικού συνεδρίου του ΚΚ της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Διαβάζω: «Συνεδρίαση 20ής Ιουνίου. Ομιλία του Γιεγκόρ Κουσμίτς Λιγκατσόφ: «Τα μέτρα της κυβέρνησης για το πέρασμα της οικονομίας της αγοράς δεν συζητήθηκαν στην Ολομέλεια του Ιούνη της ΚΕ του ΚΚΣΕ. «Συνεδρίαση 21ης Ιουνίου. Ομιλία Μ.Σ. Γκορματσόφ: «Η ριζική οικονομική μεταρρύθμιση, η αναγκαιότητα της και η αντίληψη γι' αυτή, συζητήθηκαν στην Ολομέλεια του Ιούνη της ΚΕ του ΚΚΣΕ. Γι' αυτό το να ισχυρίζεται κανείς ότι κατέβηκε από τον ουρανό είναι συκοφαντία». Παρακαλώ Γιεγκόρ Κουσμίτς, το σχόλιό σας για τη λέξη "συκοφαντία"...». Γ.Κ. Λιγκατσόφ: «Σας παρακαλώ ακούστε με με προσοχή. Και το ένα και το άλλο είναι εντελώς σωστά (θόρυβος και χειροκροτήματα). Ο Μ.Σ. Γκορματσόφ μίλησε για την αντίληψη της οικονομικής μεταρρύθμισης την οποία συζητήσαμε πριν δύο χρόνια. Ο δε Λιγκατσόφ μίλησε για τα συγκεκριμένα μέτρα που επεξεργάστηκε η κυβέρνηση με βάση αυτή την αντίληψη, τα οποία ήρθαν στο Ανώτατο Σοβιέτ χωρίς προκαταρκτική συζήτηση ούτε στην ΚΕ ούτε στο ΠΓ. Ο Μ. Γκορματσόφ αναγνώρισε ότι ήταν λάθος, κατά την σύσκεψη των Α. Γραμματέων των Περιοχών, πράγμα που τον τιμά. Είμαι βέβαιος ότι αν συζητούσαμε τα μέτρα αυτά από πριν, οι δυσκολίες θα ήταν μικρότερες». «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ», 10/7/90.

Μετά το 29ο συνέδριο οι αντιθέσεις επισημοποιήθηκαν. Είναι χαρακτηριστική απ' αυτή την άποψη η «ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΤΗΣ ΚΕ ΤΟΥ ΚΚΣΕ σε ΚΚ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΚΟΜΜΑΤΑ», «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ», 24/8/90. Η επιστολή αναφέρεται στα αποτελέσματα των εργασιών και στις αποφάσεις του 28ου συνεδρίου του ΚΚΣΕ και επιδόθηκε από τότε εδώ πρεσβευτή της ΕΣΣΔ στο ΚΚΕ και στην ΕΑΡ. Ο ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ δημοσίευσε μόνο αποσπάσματα δικής του επιλογής. Το ίδιο, και λιγότερα, δημοσίευσε και η ΑΥΓΗ. Να μερικά αποσπάσματα ακόμη: ...Ενώ πριν το συνέδριο «...διατυπώνονταν η άποψη ότι οι εχθροί των βαθιών αλλαγών θα μπορούσαν να επιπλεύσουν...» και προβλεπόταν μάλιστα «...το ενδεχόμενο διολίσθησης του κόμματος "προς τα δεξιά"...» και «...το αναπόφευκτο της διάλυσής του...», τ' αποτελέσματα «διέψευσαν αυτά τα προγνωστικά...». «Οι συντηρητικοί ηττήθηκαν και στον πολιτικό και στον οργανωτικό τομέα ...και οι αποφάσεις που πάρθηκαν δείχνουν ότι στο κόμμα επικράτησαν δημοκρατικές και συγχρόνως ισορροπημένες θέσεις, ικανές να συσπειρώσουν τη συντριπτική πλειοψηφία των Σοβιετικών κομμουνιστών γύρω από τις ιδέες της ανανέωσης».

25. Στο ίδιο ο.π., σελ. 92.

26. Στο ίδιο ο.π., σελ. 93-94.

τος – με έναν αυθαίρετο, αναπόδεικτο ακόμη και για το 1987, ισχυρισμό: Με το ότι η «περεστρόικα» υποστηρίζεται ή θα συνεχίζει να υποστηρίζεται ταυτόχρονα και από τα «κάτω» γιατί «εκφράζει τα θεμελιακά, μακροπρόθεσμα συμφέροντα όλων των εργαζομένων», γιατί «οι μάζες θεωρούν ότι ανταποκρίνεται στις δικές τους σκέψεις και απαιτήσεις» και –αλίμονο– γιατί πρόκειται για ένα πρόγραμμα που πρέπει να «...να πραγματοποιηθεί σε κάθε τόπο δουλειάς, σε κάθε εργατική κολεκτίβα, σ' ολόκληρο το διαχειριστικό σύστημα και στα κομματικά και κρατικά όργανα, συμπεριλαμβανομένου του ΠΓ και της κυβέρνησης». (27)

Σε κανένα από τα επίσημα και ανεπίσημα κείμενα της εποχής εκείνης ούτε στα κομματικά ντοκουμέντα, ούτε στις ομιλίες και τα άρθρα των πρωταγωνιστών, δεν αναφέρονταν η πρόθεση για εισαγωγή «σχέσεων αγοράς». Όλοι τους έδιναν όρκους πίστης στον Λένιν, στις «ξεχασμένες ιδέες των τελευταίων του έργων οι οποίες είχαν υποτιμηθεί, η αποσιωπηθεί» και διακήρυσσαν ότι το εγχείρημα τους είναι «...συνέχεια, αλλά και επέκταση και ανάπτυξη των ιδεών της (Οχτωβριανής) Επανάστασης». (28)

Σήμερα κανείς πλέον δεν αμφιβάλλει πως η τακτική αυτή των ελιγμών υπήρξε αναγκαστική μέχρι που οι ρεαλιστικά σκεπτόμενες «δημοκρατικές» ή «αριστερές» δυνάμεις της γραφειοκρατίας δυναμώσουν και κατοχυρώσουν τα ερείσματά τους,

27. Στο ίδιο ο.π., σελ. 94.

28. Στο ίδιο ο.π., σελ. 82. Τα αποσπάσματα που μπορεί να παραθέσει κανείς είναι απειράριθμα. Να μερικά ακόμη και πάλι του Μ.Γ.:

«Ο σοσιαλισμός και η δημόσια ιδιοκτησία στην οποία βασίζεται περιέχουν ουσιαστικά απεριόριστες δυνατότητες για προοδευτικές οικονομικές διαδικασίες. Γι' αυτό, πρέπει κάθε φορά να βρίσκουμε τις πιο αποτελεσματικές μορφές σοσιαλιστικής ιδιοκτησίας και οργάνωσης της οικονομίας». (σελ. 141). «Το θεμέλιο όλων μας των ερευνών, ολόκληρης της αντίληψής μας για την αλλαγή, ριζική αναμόρφωση της διαχείρισης και διεύθυνσης της οικονομίας είναι η ιδέα του Λένιν ότι πρέπει να βρίσκουμε τις αποτελεσματικές και σύγχρονες μορφές για να συνδυάσουμε τη δημόσια ιδιοκτησία με το ατομικό συμφέρον». (σελ. 142).

Σε συνέντευξή του στο αμερικάνικο περιοδικό Time, μετά την κατάργηση του άρθρου 6 του Συντάγματος της ΕΣΣΔ, που κατοχύρωνε το πολιτικό μονοπώλιο του ΚΚΣΕ, ο Μ.Γ. δήλωνε: Έχοντας εγκαταλείψει το πολιτικό του μονοπώλιο, το ΚΚ θα πρέπει να εργαστεί δημοκρατικά για την σταθεροποίηση της κοινωνίας μας. Πρέπει να στρέψει το βλέμμα του σε βαθιές ριζικές αλλαγές, ενόσω θ' ακολουθεί το σοσιαλιστικό στόχο που επιλέξαμε», «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ», 30/5/90. Ακόμη και στο ίδιο το 28ο Συνέδριο, όπου στην πράξη, με την αναδιάταξη των συσχετισμών των δυνάμεων άνοιξε ο δρόμος για την οριστική αποδυνάμωση και τελικά τη διάλυση του, επέμενε: «Στη συνέχεια φτάσαμε να δούμε το μεταρρυθμιστικό μας κίνημα ως μια νέα επανάσταση και ως λογική συνέχεια της υπόθεσης που άρχισε με τη μεγάλη Οχτωβριανή Επανάσταση». Από την εισήγηση στο συνέδριο. Αρκετά αργότερα ο στενός του συνεργάτης τού Γκορμπατσόφ και από τους πρωταγωνιστές της «περεστρόικα» Αλεξάντερ Γιάκοβλεφ θα υποστηρίξει ανενδοίαστα: «Το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα ήταν απαραίτητο, πριν απ' όλα, για τη δικαιολόγηση και υποστήριξη του συστήματος εξουσίας στην ΕΣΣΔ, καθώς επίσης και για την προώθηση της ιδέας της «παγκόσμιας επανάστασης», στην οποία, όσο και αν φαίνεται παράξενο, ορισμένοι πίστευαν. Με εκατομμύρια δολάρια εξαργυρώνουμε στους ηγέτες των Κ.Κ., κατά τη διάρκεια των συνεδρίων του ΚΚΣΕ, τη «δόξα και την τιμή» στο κίνημα αυτό». «ΤΑ ΝΕΑ», 22/2/1992. Η συνέντευξη δόθηκε με αφορμή τις κατηγορίες που του απηύθυναν οι πολιτικοί του αντίπαλοι για συνυπευθυνότητα στη χρηματοδότηση 95 ΚΚ από το ΚΚΣΕ όταν, ως μέλος του ΠΓ του ΚΚΣΕ, ήταν επικεφαλής του τμήματος διεθνών σχέσεων.

αδρανοποιήσουν και απομονώσουν τις «δεξιές» ή «συντηρητικές» δυνάμεις, οι οποίες, υποστηρίζοντας την ασφάλεια του παρελθόντος θα μπορούσαν να οδηγήσουν το όλο εγχείρημα σε αποτυχία. Την επιτυχία αυτών των τακτικών ελιγμών, οι πάσης φύσεως υποστηρικτές της «περεστρόικα» και στο εσωτερικό και στο εξωτερικό, την αναγνώρισαν τελικά στον Γκορμπατσόφ, μετά την αποχώρηση του από το προσκήνιο.

IV.3.

Από την άποψη της ιστορικής εμπειρίας του επαναστατικού κινήματος θεωρούμε ότι είναι χρήσιμη μια όσο γίνεται πιο ακριβής καταγραφή και εκτίμηση των εσωτερικών διαφοροποιήσεων της ηγεσίας του ΚΚΣΕ, από την εποχή που ξεκίνησε το εγχείρημα της «περεστρόικα» μέχρι την αυτοδιάλυσή του.

Σχηματικά ο ψευδεπίγραφος διαχωρισμός τους μπορεί να διακριθεί:

i. Στους «Αριστερούς» οπαδούς των επιταχυνόμενων «μεταρρυθμίσεων», χωρίς συμβιβασμούς και με κάθε κόστος. Προπαγάνδιζαν την άμεση εισαγωγή στην οικονομία της αγοράς και τη διάλυση του ΚΚΣΕ. Η «πτέρυγα» αυτή πρότεινε, με αφορμή το 28ο συνέδριο, την συσπείρωση όλων των «αριστερών, δημοκρατικών δυνάμεων» στη βάση της ακόλουθης «πλατφόρμας»:

- Διάλυση του ΚΚΣΕ.
- Ανεξαρτητοποίηση ρευμάτων.
- Συνέδριο νέου κόμματος από όσες δυνάμεις θέλουν.
- Μετονομασία του σε Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα.
- Προκήρυξη νέων εκλογών για το Ανώτατο Σοβιέτ.

ii. Στους «Δεξιούς» ή «Συντηρητικούς», τους ανθρώπους του παλιού μηχανισμού, τους νοσταλγούς «της περιόδου της στασιμότητας» που εμφανίζονταν να παρουσιάζουν μια ιδιάζουσα δογματική πολιτική ακαμψία. Το «μέτωπο» των δυνάμεων αυτών περιλάμβανε αντιφατικές δυνάμεις, γεγονός που εξηγεί σε ένα βαθμό και την αντιφατική πολιτική του συμπεριφορά.

Συγκεκριμένα στο «δογματικό» τμήμα της γραφειοκρατίας εμφανίζονταν να συνυπάρχουν:

α) Αυτοί που πίστευαν ότι όλα όσα γίνονταν στο παρελθόν ήταν πράγματι μέσα στις μαρξιστικές - λενινιστικές προδιαγραφές, ήταν προσπάθεια οικοδόμησης του σοσιαλισμού και άρα τα λάθη, οι παραμορφώσεις και οι βίαιες ακρότητες έπρεπε μεν να αναγνωριστούν σαν λάθη, αλλά αυτό δεν ήταν επαρκής λόγος για να ανατραπεί ριζικά η ιστορική τάξη πραγμάτων. Σ' αυτούς συνυπήρχε ο πολιτικός δογματισμός με την συναισθηματική, ψυχολογική αντιμετώπιση της πραγματικότητας, γεγονός που τους οδηγούσε στο να μη θέλουν αλλά και να μην μπορούν να παραδεχτούν ότι ο κοινωνικοοικονομικός σχηματισμός στην οικοδόμηση του οποίου συμμετείχαν δραστήρια δεν ήταν τελικά σοσιαλισμός.

β) Αυτοί που η «ακραιφνής» τους πίστη στο μαρξισμό - λενινισμό διευκόλυνε απλώς να συντηρούνται και να πλουτίζουν από τη άμεση ή έμμεση σχέση τους με τον κομματικό και κρατικό μηχανισμό, χωρίς να δείχνουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για ιδεολογίες και κομματικές αποφάσεις. Πρόκειται για αυτούς που στο παρελθόν αντιμετώπισαν κάθε απόφαση ή διαταγή από τα πάνω σαν μια φυσιολογική ρουτίνα η

οποία έπρεπε να «εφαρμοστεί», αρκεί να μην τους έθιγε προσωπικά. Αυτό το τμήμα, από ένα σημείο και μετά, άρχισε να αισθάνεται ιδιαίτερα ανασφαλές. Συνήθως επρόκειτο για μεσαία και κατώτερα στελέχη, άρα ήταν από αυτή την άποψη αρκετά πολυπληθές. Από την ίδια του την ενδιάμεση ή κατώτερη θέση στο σύστημα του διοικητικού και οικονομικού μηχανισμού, δεν μπορούσε για ένα διάστημα να υπολογίσει με σιγουριά προς τα πού θα οδηγήσει η όλη κατάσταση. Πρόκειται για στρώματα που η ίδια η φύση της κοινωνικής τους συνείδησης θα τους οδηγούσε τελικά στο να πάνε με όποιες δυνάμεις φαίνονταν ότι τελικά θα κυριαρχήσουν.

γ) Αυτοί που ονομάστηκαν από τον Γκορμπατσόφ «λογικά σκεπτόμενοι συντηρητικοί» οι οποίοι ταλαντεύονταν ανάμεσα στην «οικονομία της αγοράς» και το παρελθόν χωρίς να αντιδρούν δυναμικά στις «μεταρρυθμίσεις», παρά μόνο εκφράζοντας «φόβους» ή αμφιβολίες. Πρόκειται γι' αυτούς που συνήθως ακολουθούν στις εσωκομματικές αντιπαραθέσεις αυτούς που φαίνεται ότι τελικά θα επικρατήσουν. Γι' αυτό και θεωρούνταν εν δυνάμει σύμμαχοι των «αριστερών» και των «κεντρώων» στην αντιπαράθεση τους με τον σκληρό πυρήνα της ιστορικής δογματικής γραφειοκρατίας – που κι αυτή – υπενθυμίζουμε – εμφανίστηκε στην αρχή να συμφωνεί με την «περεστρόικα», επιθυμώντας να γίνουν όλα χωρίς να θιγεί αυτό που οι ίδιοι θεωρούνταν ως «παράδοση».

iii. Στους «Κεντρώους» υποστηρικτές των «μεταρρυθμίσεων» που θα οδηγούσαν «στην οικονομία της αγοράς», συντεταγμένα, σταδιακά, με την εξασφάλιση σε κάθε φάση της σύμφωνης γνώμης ή της ανοχής όσο το δυνατό περισσότερων κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων – όπως αυτές οι τελευταίες εκφράζονται μέσα από τις διάφορες πλατφόρμες και αποχρώσεις των δύο προαναφερόμενων τάσεων, χωρίς να προκληθεί ανεξέλεγκτη κοινωνική και εθνικιστική έκρηξη. Σ' αυτούς θα πρέπει να συμπεριληφθεί ο Γκορμπατσόφ.

Η όλη αντίληψη του «κέντρου», έτσι όπως εκφράστηκε από τον Γκορμπατσόφ ιδιαίτερα το 1990–1991, θεωρούσε ότι ένα συνεπές «αριστερό» σοσιαλδημοκρατικό πρόγραμμα που θα επιτρέψει τη συνύπαρξη ενός «κράτους δικαίου» με τις δυνάμεις της καπιταλιστικής αγοράς και καπιταλιστικές μορφές ιδιοκτησίας που... όμως η «χρήση τους... θα αποκλείει την αποξένωση του εργατή από τα μέσα παραγωγής και την εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο»(!) θα μπορούσε να αποτελέσει την... επαναστατική ανανέωση του «σοσιαλισμού». (29)

Για σημαντικό χρονικό διάστημα το «κέντρο» κατόρθωνε να διατηρεί την πρωτοβουλία των κινήσεων, ακολουθώντας από τη μια τακτική κινδυνολογίας για τον κίνδυνο καταστροφής της «περεστρόικα» από ένα «δεξιό στρατιωτικό πραξικόπη-

29. Το εντός εισαγωγικών κείμενο είναι από την Πλατφόρμα της ΚΕ που υποστήριξε ο Μ.Γ. στο 28ο συνέδριο. Στο κείμενο αυτό στόχος γίνεται ο «δημοκρατικός σοσιαλισμός», η ύπαρξη ατομικής ιδιοκτησίας, συμπεριλαμβανομένης και της ιδιοκτησίας μέσων παραγωγής δεν θα έρχεται σε αντίθεση με το σημερινό στάδιο στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Οι νόμοι που ψηφίστηκαν μετά το 28ο συνέδριο διευκόλυναν σε ένα μεγαλύτερο βαθμό την εισαγωγή καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής σε ορισμένους τομείς οικονομικής δραστηριότητας, οι οποίες ακριβώς μέσα στις συνθήκες αποδιοργάνωσης και σύγχυσης μπόρεσαν να αναπτυχθούν πολύ πιο εύκολα και γρήγορα, χωρίς "περιττούς" ελέγχους».

μα», από μια ρεβάνς των «σταυροφόρων της παλινόρθωσης» και του στρατιωτικού κατεστημένου και από την άλλη επίθεση εναντίον των έξαλλων, βιαστικών οπαδών του καπιταλισμού που το κατηγορούσαν για αδικαιολόγητες καθυστερήσεις και συμβιβασμούς με το «κατεστημένο». Πάντως η συνύπαρξη της «κεντρίας σοσιαλδημοκρατίας» και «δογματισμού» αλληλοτροφοδοτούνταν για ένα διάστημα, όσο δεν είναι καμιά τους τόσο δυνατή για να πάρει το πάνω χέρι.

Η προσωρινή υπεροχή αυτής της «ενδιάμεσης κατάστασης» σε όλη την μεταβατική περίοδο, από το 1985 μέχρι και την αυτοδιάλυση του ΚΚΣΕ, αποτελεί μια σαφή απόδειξη της σύγχυσης που υπήρχε στη μέση κοινωνική συνείδηση, για το τί είδους κοινωνία ήταν αυτή και για το προς τα πού μπορούσε αντικειμενικά να «μεταρρυθμιστεί», εκεί που είχαν φτάσει τα πράγματα. Η σύγχυση επιδεινώνονταν από ένα βραδυφλεγές μίγμα που συγκροτούσε η σύμπλεξη των προβλημάτων διαβίωσης της μεγάλης πλειοψηφίας των πλατιών λαϊκών μαζών, η εμφάνιση του φάσματος της ανεργίας και της πείνας, η γενίκευση της διαφθοράς και της εγκληματικότητας και βέβαια η αναβίωση του τυφλού εθνικισμού.

Η σύγχυση στην κοινωνία αντανακλούνταν για μεγάλο χρονικό διάστημα στη συμπεριφορά της πλειοψηφίας των απλών μελών του ΚΚΣΕ, τα οποία έτσι κι αλλιώς δεν είχαν πρόσβαση στη λήψη των αποφάσεων. Για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα αξιοποιήθηκε στις εσωκομματικές αντιπαραθέσεις που γίνονταν ανάμεσα στις ηγετικές ομάδες. Στη συνέχεια άρχισαν κατά χιλιάδες να απογοητεύονται, να αδρανοποιούνται και να παραμένουν συνειδητά στο περιθώριο, μη έχοντας εμπιστοσύνη με κανέναν. Η επιλογή ανάμεσα στους «σταυροφόρους της παλινόρθωσης του σταλινισμού» και τους «σταυροφόρους της παλινόρθωσης του καπιταλισμού» απώθησε την πλειοψηφία των μελών εξίσου, όμως η όλη τους διαπαιδαγώγηση, ο τρόπος που είχαν μάθει να σκέφτονται και να δρουν στις εσωκομματικές αντιπαραθέσεις, το καθιστούσαν πρακτικά ανίκανο να πάρει την οποιαδήποτε πρωτοβουλία. (30). Γι' αυτό και τελικά όταν ανακοινώθηκε η αυτοδιάλυση του ΚΚΣΕ, δεν υπήρξε καμιά ουσιαστική αντίδραση προς οποιαδήποτε κατεύθυνση.

Η οριστική αποδυνάμωση του όποιου ρόλου μπορούσε να παίξει το ΚΚΣΕ σαν κομματικός οργανισμός επήλθε με τη σταδιακή μετατόπιση του κέντρου λήψης των αποφάσεων έξω από αυτό, αλλά και το επίσημο υπουργικό συμβούλιο. Οι βασικότεροι σταθμοί στην εξέλιξη αυτή είναι δύο.

30. Ενδεικτικό για το όλο κλίμα που επικρατούσε στο 28ο συνέδριο είναι και η ακόλουθη εκτίμηση, που διατυπώθηκε από τον τότε γραμματέα της Κομματικής Επιτροπής Μόσχας, Γιούρι Πρόκοφιεφ:

«Ανησυχία μου προκάλεσε η αστάθεια των συνέδρων. Θα είδατε ότι τα ίδια χειροκροτήματα απέσπασε και ο Γιάκοβλεφ και ο Λιγκατσόφ. Αυτό δείχνει ότι δεν υπάρχει το αίσθημα της βεβαιότητας, της κατανόησης της κατάστασης. Έτσι εξηγείται ότι στρέφονται μια προς τον ένα και μια προς τον άλλον. Δηλαδή, κάθε φορά προς εκείνον που διατυπώνει πιο σταθερά και με βεβαιότητα την άποψή του. Είναι έτοιμοι να υποστηρίξουν οποιονδήποτε που μπορεί να τους δείξει τη γραμμή. Αυτό νομίζω δείχνει επίσης ότι η παλιά ΚΕ δεν είχε καμιά σταθερή γραμμή και η ταλάντευση προς τη μια ή την άλλη πλευρά προκαλεί την αστάθεια και στην κοινωνία», «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ», 8/7/90. Ανεξάρτητα από το βαθμό ειλικρίνειας, η περιγραφή αυτή, αν συνδυαστεί και με τα δημοσιεύματα και γενικά το όλο κλίμα της εποχής, πρέπει να πλησιάζει σε σημαντικό βαθμό την πραγματικότητα.

Ο πρώτος είναι η δημιουργία μετά το 28ο συνέδριο του Προεδρικού Συμβουλίου, το οποίο συγκροτήθηκε από άτομα της απόλυτης εμπιστοσύνης του Γκορμπασόφ και στα οποία σκόπιμα δεν συμπεριλήφθηκαν ούτε μέλη της ΚΕ και του ΠΓ του ΚΚΣΕ, ούτε της κυβέρνησης.

Ο δεύτερος πραγματοποιήθηκε λίγους μήνες μετά, το Νοέμβριο του 1990, όταν το Ανώτατο Σοβιέτ, με πρόταση και πάλι του Γκορμπασόφ αποφάσισε τη διάλυση του Προεδρικού Συμβουλίου και το πέραςμα όλη της εκτελεστικής εξουσίας στα χέρια του Προέδρου. (31)

Τα γεγονότα έτσι όπως εξελίχθηκαν, αλλά και τα όσα συμβαίνουν σήμερα, δείχνουν ότι παρά την αυτοδιάλυση του ΚΚΣΕ, δεν έγινε δυνατό να διαμορφωθούν αμέσως εναλλακτικοί σχηματισμοί που θα αναλάμβαναν τη σκυτάλη ή θα αποτελούσαν την οργανωμένη «αντιπολίτευση» ως σοσιαλδημοκρατία αρχών, όπως έγινε στις περισσότερες χώρες του πρώην «σοσιαλιστικού στρατοπέδου». Όποιες απόπειρες έγιναν δεν είχαν καμιά ουσιαστική αποτελεσματικότητα, με συνέπεια η όλη διαχείριση της εξουσίας να εξακολουθεί να είναι έντονα προσωποπαγής τόσο στη Ρωσία, όσο και στις άλλες δημοκρατίες της πρώην ΕΣΣΔ. Από μια άποψη αυτό δείχνει

31. Τα μέλη του Προεδρικού Συμβουλίου ήταν συνολικά 17. Μόνο για τον Πρωθυπουργό το Σύνταγμα όριζε ότι έπρεπε να είναι μέλος του. Οι υπόλοιποι ορίζονταν από το Πρόεδρο, δηλαδή από τον Μ.Γ. Η εθνική σύνθεση του ΠΣ ήταν 12 Ρώσοι και από ένας Αρμένιος, Γεωργιανός, Κιργίζιος, Λιθουανός, Ουκρανός. Εκτός από τον Μ.Γ., μέλη του ΠΣ έγιναν οι Ν. Ριζκόφ, Στ. Σατάλιν, Γκ. Ρεβένκο, Β. Μπόλντιν, Β. Μπακάτιν, Α. Γιάκοβλεφ, Ε. Πριμακόφ, Ε. Σεβαρντνάντζε, Β. Μεντβέγιεφ, Β. Κριουτσόφ, Ντ. Γιαζόφ, Γ. Μασλιούκοφ, Β. Ρασπούτιν, Τσ. Αϊμάτοφ, Γ. Οσοπιάν, Α. Κάουλς και Β. Γιάριν. Ο μισθός τους ορίστηκε στα 2.100 ρούβλια. Ήταν η μεγαλύτερη αμοιβή στη χώρα εκτός από του προέδρου. Την ίδια περίοδο τα μέλη του ΠΓ και της ΚΕ έπαιρναν 1.200 ρούβλια. Από τα «ΝΕΑ ΤΗΣ ΜΟΣΧΑΣ», Ελληνική Έκδοση, Σεπτέμβριος 1990. (31) Η πρόταση αυτή του Μ.Γ., εγκρίθηκε από το Ανώτατο Σοβιέτ με 316 ψήφους υπέρ, 19 κατά και 31 αποχές. Στο κλείσιμο των εργασιών ο Μ.Γ., συνοψίζοντας τα συμπεράσματα της συνόδου και αναφερόμενος στην ανάγκη εδραίωσης της τάξης και της κοινωνικής σταθερότητας στη χώρα, ζήτησε την αποφασιστική ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας και ανέμεσα στα άλλα πρότεινε: ii. «Να ενισχύσουμε και να αναδιοργανώσουμε τις αρμοδιότητες του Συμβουλίου της Ομοσπονδίας, μετατρέποντάς το από όργανο συμβουλευτικό σε όργανο διακανονιστικό των σχέσεων ανάμεσα στο κέντρο και τις δημοκρατίες... Σαν εκτελεστικό όργανο του Συμβουλίου θα πρέπει να δημιουργηθεί μια δια-δημοκρατική επιτροπή στην οποία θα εκπροσωπούνται ισάριθμα όλες οι Δημοκρατίες από άτομα εξουσιοδοτημένα από αυτές. Στην περίπτωση αυτή θεωρώ αναγκαίο να προχωρήσουμε στην κατάργηση του προεδρικού Συμβουλίου και να συγκροτήσουμε στη θέση του ένα Συμβούλιο Ασφαλείας παρά τω Προέδρω». ii. «Είναι ανάγκη να προχωρήσουμε στη ριζική μεταρρύθμιση και αναδιοργάνωση της κεντρικής εκτελεστικής εξουσίας, η οποία θα τεθεί υπό τον άμεσο έλεγχο και εποπτεία του Προέδρου. Θα προχωρήσουμε στον ριζικό μετασχηματισμό του παλαιού Υπουργικού Συμβουλίου. Η νέα κυβέρνηση θα πρέπει να αποτελείται από νέους ενεργητικούς και αποφασιστικούς ανθρώπους. Άμεσα, επίσης, πρέπει να λυθεί το ζήτημα της εκλογής αντιπροέδρου της χώρας. Μέσα στο ίδιο διάστημα θα πρέπει να παρθούν μέτρα που θα εξασφαλίζουν την αποτελεσματικότητα στη δράση των τοπικών κυβερνητικών οργάνων. Όλα τα παραπάνω μέτρα θα πρέπει να παρθούν άμεσα το συντομότερο χρονικό διάστημα και πριν την ψήφιση της νέας Ενωσιακής Συνθήκης, θα πρέπει να ψηφιστούν από το Ανώτατο Σοβιέτ πριν το Συνέδριο των Λαϊκών Αντιπροσώπων της ΕΣΣΔ». «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ», 18 11 1990. Στο ρεπορτάζ της εφημερίδας που ακολουθεί, αναφέρεται επίσης ότι μιλώντας στη συνέχεια, μετά τον Μ.Γ., ο πρόεδρος του κοινοβουλίου Α. Λουκιάνοφ, εξέφρασε τη συμφωνία του και κάλεσε τους βουλευτές να υποστηρίξουν τις προτάσεις του αυτές.

πως βιώσιμα κόμματα και κοινοβουλευτισμός δυτικού τύπου θα γίνει δυνατός μόνον όταν το ανώτερο στρώμα της γραφειοκρατίας μπορέσει να μεταξελιχτεί σε «φυσιολογική» άρχουσα τάξη που θα κατέχει «νόμιμα» την απόλυτη ιδιοκτησία στα μεγάλα μέσα παραγωγής και θα είναι ικανή να υπερασπιστεί την εξουσία της σε συνθήκες καπιταλιστικής νομιμότητας.

V. Η διαμόρφωση της νέας άρχουσας τάξης

V.1.

Σημειώσαμε ήδη ότι δεν είναι στις προθέσεις αυτού του άρθρου η αναφορά και η προσπάθεια εξήγησης όλων των διαδοχικών φάσεων που πέρασε το κόμμα που ίδρυσε ο Λένιν μέχρι να φτάσει στην χρεοκοπία και τελικά τη διάλυση. Ωστόσο κανείς πια δεν μπορεί να αμφισβητήσει στα σοβαρά το ότι δυνάμεις που προετοίμασαν, οργάνωσαν και πραγματοποιούν το πέρασμα του τέως «υπαρκτού σοσιαλισμού» στον καπιταλισμό, χρησιμοποίησαν το σύνθημα της «ανανέωσης του σοσιαλισμού» από τα πάνω, για να μπορέσουν, μέσα από μια σύντομη σχετικά μεταβατική περίοδο, να «μεταρρυθμίσουν» από τα μέσα, εξελικτικά και όσο γίνεται πιο ειρηνικά, το οικονομικό και πολιτικό σύστημα που είχε οικοδομηθεί ως «σοσιαλισμός». Γιατί όσο και να είχε χρεοκοπήσει η δομή του συστήματος, το ότι η απορύθμιση και το γκρέμισμα γίνονταν με σχετικά αργές διαδικασίες, αποτελούσε παράγοντα καθυστέρησης, περίπλοκης και ανεξέλεγκτης όξυνσης των αντιθέσεων, πολλαπλασίαζε τις πολύμορφες αντιστάσεις και τις συγκρούσεις όλων εναντίον όλων σε όλα τα επίπεδα εξουσίας. Και το κυριότερο, παρεμπόδιζε από ένα σημείο και μετά, τις κοινωνικές δυνάμεις που οδηγούσαν και στήριζαν την πορεία της χώρας προς την οικονομία της αγοράς από τα κάτω, να φτάσουν στην πολιτική τους ολοκλήρωση και να οργανωθούν σε κόμματα. Η παλιά, μεσοβέζικη μορφή πολιτικής κυριαρχίας αυτών των δυνάμεων μέσω του ΚΚΣΕ, λειτουργούσε από μία στιγμή και μετά σαν τροχοπέδη. Καμιά πλειοψηφία στα σοβιέτ όλων των επιπέδων, καμιά απόλυτη κυριαρχία στα όργανα άσκησης της κυβερνητικής εξουσίας, καμιά θωράκιση του Γκορμπατσόφ με τεράστιες –για έναν ηγέτη που «πήρε την πρωτοβουλία της ανασυγκρότησης του σοσιαλισμού με δημοκρατία»– εξουσίες δεν έφταναν για να συγκρατήσουν, να καθυστερήσουν ή να αποτρέψουν το ξέσπασμα των κοινωνικών αντιθέσεων και των φυγόκεντρων εθνικιστικών τάσεων.

Μέσα σε συνθήκες κατάρρευσης του παλιού οικοδομήματος όπου όλοι εμφανίζονται να είναι εναντίον όλων, η εξουσία των φιλοκαπιταλιστικών κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων θα βρισκόταν σε διαρκή αμφισβήτηση. Όσο δεν κατάφερναν να εκφράσουν τις άμεσες και τελικές τους επιδιώξεις, μέσω της οργάνωσής τους σε αυτοτελή κόμματα, δεν μπορούσαν να σταθεροποιήσουν την κυριαρχία τους και να διαμορφώσουν τις δομές του νέου πολιτικού συστήματος που θα εξασφάλιζε το συντονισμένο, αλλά ταυτόχρονα, και ανεξάρτητο πέρασμα και των 15 «Δημοκρατιών» στον καπιταλισμό και την ένταξή τους από θέσεις εξάρτησης στον διεθνή ιμπεριαλιστικό καταμερισμό. Η κατάσταση σάπιζε επικίνδυνα. Δεν ήταν τόσο το ότι ένα τέτοιο σάπισμα μπορούσε να οδηγήσει σε αζεπέραστα αδιέξοδα. Οι εξελίξεις στην

πρώην ΕΣΣΔ επιβεβαιώνουν, σε γιγάντια κλίμακα, ότι στην οικονομία και την πολιτική τελικά δεν υπάρχουν αδιέξοδες καταστάσεις.

Εκείνο που έχει σημασία από την άποψη της ιστορίας είναι ότι το πραξικόπημα του Αυγούστου του 1991 υπήρξε μια ενέργεια, λειτούργησε σαν ένα «μέσο» για να λυθεί ο «γόρδιος δεσμός». Τελικά όλες οι δυνάμεις που προσπαθούν να καθοδηγήσουν την πορεία της πρώην ΕΣΣΔ προς τη Δύση ήθελαν και προετοίμαζαν κάποιου είδους πραξικόπημα.

Η διάλυση των κεντρικών οργάνων του γραφειοκρατικού μηχανισμού, του ΚΚΣΕ σαν κεντρικού συνεκτικού πυρήνα όλου του προηγούμενου συστήματος, του Αν. Σοβιέτ και τελικά της ίδιας της ΕΣΣΔ εκφράζει ακριβώς αυτή την αλλαγή των συσχετισμών. Αυτός ήταν και τελευταίος όρος για να καμφθούν και οι τελευταίες αντιστάσεις και να το ανοίξει η λεωφόρος που θα οδηγήσει στην καπιταλιστικοποίηση της πρώην ΕΣΣΔ. Αυτές οι αντιστάσεις διαφόρων τμημάτων της κομματικής και κρατικής γραφειοκρατίας δεν είχαν σαν αφετηρία τους τη ριζική τους διαφωνία τους με την πορεία προς την «οικονομία της αγοράς». Οι αντιδράσεις και οι ταλαντεύσεις τους εξέφραζαν την ανησυχία και την προσπάθεια τους να εξασφαλίσουν μέσα τις διαδικασίες ανατροπής τα στενά ατομικά τους συμφέροντα, καθώς και τα συμφέροντα των κοινωνικών ομάδων που συνειδητά η αυθόρμητα επιχειρούσαν να εκφράσουν.

V.2.

Πρέπει, όμως, να απαντηθεί και ένα άλλο ερώτημα. Εκεί που είχαν φτάσει τα πράγματα ήταν δυνατό ένα τέτοιο νόθο κοινωνικοοικονομικό μόρφωμα να «ανανεωθεί» σε «σοσιαλιστική κατεύθυνση»; Ορισμένοι, ακόμη και μια κατηγορία των πρώην σοβιετικών «αντιφρονούντων» που η κριτική τους στο σύστημα γινόταν από μαρξιστικές θέσεις, απέκλειαν με κατηγορηματικότητα την επιστροφή στον καπιταλισμό. (32) Υποστήριζαν ότι η απόλυτη κρατική ιδιοκτησία σε όλα τα βασικά μέσα παραγωγής, η μη ύπαρξη για δεκαετίες καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής, απέκλειαν εξ ορισμού ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Γι' αυτό και πίστευαν ότι το σύστημα μπορούσε να ανανεωθεί επαναστατικά, διαφορετικά θα οδηγούνταν σε πλήρες αδιέξοδο. Όμως η ζωή απέδειξε ότι τέτοιου είδους αδιέξοδα δεν υπάρχουν. Οι κρίσεις, οι κρισιακοί παροξυσμοί και οι εκκαθαριστικοί μηχανισμοί που θέτουν σε λειτουργία, οι διασπάσεις των παλιών κοινωνικοοικονομικών φαινομένων στα επιμέρους συστατικά τους και η επανασύνθεσή τους σε νέα βάση, διευκολύνουν το πέρασμα από την

32. Βλέπε για παράδειγμα: Α. Ζίμιν «Το πρόβλημα της ιστορικής τοποθέτησης του κοινωνικού συστήματος της ΕΣΣΔ – Ιστορικός παραλληλισμός και κοινωνιολογική υπόθεση». Ο Α. Ζίμιν κάνει κριτική στο κοινωνικό σύστημα της ΕΣΣΔ στηριζόμενος στη θεωρία του ασιατικού τρόπου παραγωγής. Αφού διαπιστώνει ότι «...η κοινωνία του σταλινικού "ολοκληρωμένου σοσιαλισμού" δεν είναι ούτε σοσιαλιστική ούτε κοινωνία μετάβασης από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό ή από το σοσιαλισμό στον καπιταλισμό» αναρωτιέται: «...ετούτο το σύστημα δεν θα οδηγήσει λοιπόν στον καπιταλισμό; Όχι και σ' αυτό το ερώτημα η πραγματικότητα και οι θεωρητικού χαρακτήρα διαπιστώσεις δίνουν αρνητική απάντηση. Η κοινωνία αυτή δεν είναι σε θέση ούτε καν να αναλάβει τις απαιτούμενες πρωτοβουλίες για μια τέτοια επιστροφή στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής». Το άρθρο του Α. Ζίμιν συμπεριλαμβάνεται στην έκδοση: «Αντιπολιτευτικές τάσεις στην ΕΣΣΔ – Οι θέσεις των μαρξιστών διαφωνούντων», εκδόσεις «Οδυσσεάς» 1978.

μια κατάσταση πραγμάτων σε μια άλλη.

Όμως, έστω αν δεχτούμε την υπόθεση ότι μέχρι μια ορισμένη χρονική στιγμή υπήρχαν δυνατότητες ανατροπής του γραφειοκρατικού εποικοδομηματος, αυτή η ανατροπή σε καμιά περίπτωση δεν μπορούσε να ξεκινήσει και πολύ περισσότερο να πραγματοποιηθεί μέχρι το τέλος, απο τα πάνω, με πρωτοβουλία της ελίτ που λυμαίνονταν την εξουσία για λογαριασμό της.

VI. Τι, τελικά, συνέβη;

Έχουμε τη γνώμη ότι στην όλη συζήτηση για το τι συνέβη στην ΕΣΣΔ και τις άλλες χώρες που μέχρι πρόσφατα συγκροτούσαν το πρώην «παγκόσμιο σοσιαλιστικό σύστημα», το πιο σημαντικό ζήτημα που πρέπει να απαντήσουμε από τη σκοπιά του μαρξισμού, αφορά τη θέση των κοινωνιών αυτών στην διαδικασία της κοινωνικής εξέλιξης και της φυσιολογικής αλληλοδιαδοχής των κοινωνικοοικονομικών σχηματισμών. Με βάση λοιπόν τα όσα υποστηρίξαμε στην ανάλυση που προηγήθηκε, η δική μας γνώμη συνοψίζεται στους ακόλουθους συμπερασματικούς συλλογισμούς.

Στις κοινωνίες αυτές διαμορφώθηκε ένας νόθος κοινωνικοοικονομικός σχηματισμός την γέννηση και την εξέλιξη του οποίου μπορούμε να διακρίνουμε σχηματικά σε τρεις περιόδους:

Στην πρώτη περίοδο (1917–1928), μετά την επικράτηση της Οκτωβριανής σοσιαλιστικής επανάστασης, επιχειρήθηκε, με την εξάλειψη της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής, και την ανάπτυξη εμβρυακών μορφών σοσιαλιστικής δημοκρατίας να διαμορφωθούν οι κοινωνικοοικονομικές προϋποθέσεις περάσματος από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό. Στην περίοδο αυτή έγινε προσπάθεια να λυθεί η βασική αντίθεση εργασίας – κεφαλαίου υπέρ της εργασίας, όμως η όλη κοινωνικοοικονομική διαδικασία ανακόπηκε από την επικράτηση κυρίως αντιλήψεων και πολιτικών πρακτικών που απέτρεψαν κάθε δυνατότητα να δοθεί συνέχεια στις προσπάθειες του Λένιν να ενισχυθούν –ανεξάρτητα από τις όποιες εξωτερικές επιδράσεις– οι αντικειμενικές και υποκειμενικές τάσεις του υπό διαμόρφωση συστήματος στην κατεύθυνση της ολόπλευρης ανάπτυξης της σοσιαλιστικής δημοκρατίας. Το ότι μετά το θάνατο του Λένιν ο Στάλιν επιχειρήσει με μη σοσιαλιστικές μεθόδους να λύσει το βασικό πρόβλημα της ανάπτυξης της οικονομικής βάσης του σοσιαλισμού οδήγησε στη διαμόρφωση οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών που τελικά ανέκοψαν την πορεία προς τον σοσιαλισμό και την αντέστρεψαν σε πορεία επιστροφής προς τον καπιταλισμό.

Το ότι η ΕΣΣΔ από οικονομικά καθυστερημένη χώρα μετατράπηκε σε χώρα με υψηλό επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων δεν έφτανε από μόνο του για να διαμορφωθούν ολόπλευρα οι προϋποθέσεις οικοδόμησης μιας κοινωνίας με σοσιαλιστικά χαρακτηριστικά. Ούτε η κρατική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής, ούτε η ανάπτυξη της βαριάς βιομηχανίας, ούτε η αποστολή του πρώτου ανθρώπου στο διάστημα, έφτασαν από μόνα τους για να ολοκληρωθεί το πέρασμα στο σοσιαλισμό, έστω και αν όλα αυτά πραγματοποιήθηκαν στο όνομα αλλά και χάρη στην πίστη της

μεγάλης πλειοψηφίας του λαού στην ανωτερότητα του κομμουνισμού σαν κοινωνικοοικονομικού συστήματος. Η ιστορία «έλυσε» με τον πιο τραγικό τρόπο την παραβίαση της διαλεκτικής εσωτερικής σχέσης της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και των παραγωγικών σχέσεων. Η μη εξασφάλιση στην πράξη της σχετικής προτεραιότητας της ανάπτυξης των παραγωγικών σχέσεων υπηρξε η καθοριστική αιτία που οδήγησε το σύστημα στο να βρει διέξοδο προς τα πίσω.

Η πρώτη φάση ανάπτυξης της οικονομικής βάσης του συστήματος πραγματοποιήθηκε μεταξύ του 1930 και 1939, ανακόπηκε από τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο και επαναλήφθηκε στα πλαίσια της μεταπολεμικής ανοικοδόμησης, μεταξύ του 1944 και τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1950. Όλη αυτή την περίοδο θα μπορούσαμε να την χαρακτηρίσουμε σαν μια ενδιάμεση περίοδο ταλάντευσης κατά την οποία αντιπάλεuan από τη μια η προσπάθεια της μεγάλης πλειοψηφίας του πληθυσμού να υλοποιήσει τους στόχους που είχαν διακηρυχτεί από Οχτωβριανή σοσιαλιστική επανάσταση και από την άλλη η υπονόμηση αυτής της προσπάθειας από την επικράτηση θεωρητικών αντιλήψεων και πολιτικών πρακτικών που έρχονταν σε ριζική αντίθεση με την ουμανιστική ουσία του κομμουνισμού. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου εκκολάφθηκαν, συντηρήθηκαν και στην πορεία γιγαντώθηκαν οι οικονομικοί, πολιτικοί και κοινωνικοί παράγοντες που αργότερα θα επικρατούσαν και θα επέβαλαν την επιστροφή στον καπιταλισμό.

Από τα μέσα της δεκαετίας του '50 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '80, σε βασική αντίθεση της κοινωνίας αναδείχθηκε η αντίθεση ανάμεσα στην κρατική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και τον κεντρικό συγκεντρωτισμό σχεδιασμό της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης από τη μια και την ιδιοτελή ιδιοποίηση από ένα διαταξικό γραφειοκρατικό στρώμα ενός τμήματος του κοινωνικού πλούτου και κατ'επέκταση της εργασίας της μεγάλης πλειοψηφίας του λαού, μέσω της αξιοποίησης της θέσης που κατείχαν στο πολιτικό σύστημα, στον οικονομικό μηχανισμό και τους διοικητικούς και κατασταλτικούς μηχανισμούς του κράτους.

Την κοινωνική προέλευση αυτού του στρώματος την χαρακτηρίζουμε σαν διαταξική, με την έννοια ότι συγκροτήθηκε από εκπροσώπους των βασικών μη εκμεταλλευτριών τάξεων και στρωμάτων που απέμειναν στην πρώην ΕΣΣΔ, μετά την απαλλοτρίωση των εκμεταλλευτριών τάξεων, των γαιοκτημόνων, της μεγάλης βιομηχανικής και εμπορικής αστικής τάξης και των κουλάκων, η οποία είχε ολοκληρωθεί κατά την διάρκεια των πρώτων χρόνων της σοβιετικής εξουσίας. Οι κοινωνικές τάξεις που η ύπαρξή τους αναγνωριζόταν επίσημα στην ΕΣΣΔ μετά το 1939 ήταν η εργατική τάξη, η κολχόζνικη αγροτιά και οι διανοούμενοι, οι οποίοι προέρχονταν από τις δυο προηγούμενες κύριες τάξεις.

Όμως η απαλλοτρίωση των εκμεταλλευτριών τάξεων και ο κρατικός έλεγχος στα μέσα παραγωγής δεν εμπόδισαν από μόνα τους την επανεμφάνιση νέων δυνάμει εκμεταλλευτικών στρωμάτων. Τα στρώματα αυτά γεννήθηκαν από τη διατήρηση και διεύρυνση των εσωτερικών διαφοροποιήσεων των κυρίων, μη εκμεταλλευτριών αντικειμενικά, κοινωνικών τάξεων και στρωμάτων. Από την στιγμή που οι παραγωγικές σχέσεις δεν αναπτύσσονταν, δεν προωθούσαν τη βαθμιαία εξάλειψη των εσωτερικών ταξικών διαφοροποιήσεων, αλλά, αντίθετα, η διευρυμένη αναπαραγωγή του συστή-

ματος πραγματοποιούνταν με την βοήθεια μεθόδων και σχέσεων που προσιδίαζαν στον καπιταλισμό. μια τέτοια εξέλιξη ήταν αναπόφευκτη.

Στη διάρκεια αυτής της περιόδου ολοκληρώθηκε η διαμόρφωση ενός κοινωνικοοικονομικού μορφώματος το οποίο δεν ήταν ούτε καπιταλισμός, ούτε σοσιαλισμός, ούτε ένα σύστημα μετάβασης προς τον σοσιαλισμό.

Πρώτο, δεν ήταν καμία από τις γνωστές παραλλαγές καπιταλιστικής κοινωνίας με την έννοια ότι όλα τα βασικά μέσα παραγωγής ήταν κρατική ιδιοκτησία και δεν υπήρχαν καπιταλιστές συγκροτημένοι σε τάξη.

Η μετατροπή του μαρξισμού σε επίσημη κρατική ιδεολογία σε συνδυασμό με το όλο κοινωνικό εποικοδόμημα που θεμελιώθηκε στα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια δεν επέτρεπαν, νομικά και ηθικά, την ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής. Οι επίσημοι νόμοι και τα στοιχεία αντικαπιταλιστικής κοινωνικής συνείδησης δεν επέτρεπαν τον νόμιμο σχηματισμό κεφαλαίου και την εκμετάλλευση εργατικής δύναμης, ενώ τα επίσημα κριτήρια λειτουργίας του κεντρικού μηχανισμού σχεδιασμού και ρύθμισης της οικονομίας ήταν ασυμβίβαστα με την έννοια του καπιταλιστικού κέρδους.

Δεύτερο, δεν ήταν σοσιαλισμός με την έννοια της πρώτης φάσης του κομμουνιστικού κοινωνικοοικονομικού σχηματισμού, γιατί δεν είχε κανέναν από τα βασικά χαρακτηριστικά του.

Αν εξαιρέσει κανείς τη μη ύπαρξη ατομικής ιδιοκτησίας στα βασικά μέσα παραγωγής, όλες οι άλλες κοινωνικές σχέσεις δεν ήταν σχέσεις μιας κοινωνίας που έχει καταργήσει τις τάξικές διαφοροποιήσεις και τις οικονομικές ανισότητες, προωθεί το μαρξισμό του κράτους και οργανώνει την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και την ιδιοποίηση του κοινωνικού πλούτου προς όφελος όλων των μελών της κοινωνίας. Η μη ύπαρξη, στην πράξη, συνεργασίας των ελεύθερων παραγωγών σε σοσιαλιστική βάση, οι μη σοσιαλιστικές μορφές δραστηριότητας ορισμένων τμημάτων των κοινωνικών δυνάμεων και ιδιαίτερα αυτών που διαχειρίζονταν στο όνομα και για λογαριασμό ολόκληρης της κοινωνίας τους μηχανισμούς ρύθμισης και ανάπτυξης της οικονομικής και κοινωνικής ζωής, οι ίδιες οι μορφές κίνησης των παραγωγικών δυνάμεων και η εμφάνιση φαινομένων που υποδήλωναν την ύπαρξη ορίων στην ανάπτυξή τους, αποτελούσαν εκδηλώσεις ενός κοινωνικοοικονομικού μορφώματος που κάθε άλλο παρά προετοίμαζε τις προϋποθέσεις για το πέρασμα από το «βασίλειο της αναγκαιότητας» στο «βασίλειο της ελευθερίας» (Μαρξ).

Μ' αυτή την έννοια λοιπόν δεν ήταν μια κοινωνία μετάβασης από το σοσιαλισμό στον κομμουνισμό, αλλά ούτε και μια κοινωνία που αντιπάλευε με συνέπεια την κληρονομιά του καπιταλιστικού της παρελθόντος, όμως παρ' όλα αυτά η γενική κατεύθυνση της ανάπτυξής της ήταν προς τον σοσιαλισμό.

Εκείνο που υποστηρίζουμε εμείς είναι ότι για μια ορισμένη χρονική περίοδο ταλαντεύτηκε ανάμεσα στη δυνατότητα να αξιοποιήσει τους οικονομικούς και κοινωνικούς νόμους για να αναπτυχθεί και να ολοκληρωθεί σε σοσιαλιστική κατεύθυνση και στη δυνατότητα να επικρατήσουν εκείνες οι κοινωνικές σχέσεις και δυνάμεις που τελικά θα επανέφεραν την κοινωνία στον αυθεντικό καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Ή, για να το διατυπώσουμε διαφορετικά, ταλαντεύτηκε ανάμεσα σ' αυτό που

θα μπορούσε να είχε πραγματοποιηθεί και σ' αυτό που τελικά πραγματοποιήθηκε.

Από την άποψη της ιστορικής εξέλιξης ένας μεταβατικός κοινωνικοοικονομικός σχηματισμός δεν μπορεί να παρεκκλίνει για απεριόριστο χρονικό διάστημα από την ιστορικά φυσιολογική αλληλουχία των κοινωνικοοικονομικών σχηματισμών. Ή θα ολοκληρωθεί σαν κοινωνικοοικονομικός σχηματισμός ή θα βρει διέξοδο προς τα πίσω. Από τη στιγμή λοιπόν που το σύστημα δεν μπόρεσε να αναπτύξει σε εσωτερική αλληλοσχέση και σχετικά ισόρροπα όλες τις δυνατότητες και τα χαρακτηριστικά του σαν σοσιαλισμός, πέρασε σε μια «νέα» μεταβατική περίοδο στη διάρκεια της οποίας προετοιμάστηκαν συνειδητά αλλά και αυθόρμητα οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές προϋποθέσεις για την επιστροφή στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής.

Με το που άρχισαν να ολοκληρώνονται αυτές οι προϋποθέσεις, από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, το σύστημα πέρασε στην τελευταία περίοδο της ύπαρξης του σαν ενδιάμεσο, νόθο κοινωνικοοικονομικό μόρφωμα. Πρόκειται για την περίοδο της «περεστρόικα». Οι δυνάμεις που ανέλαβαν την πρωτοβουλία της πρακτικής υλοποίησης της ολοκλήρωσης της «μεγάλης επιστροφής», αξιοποίησαν από τα μέσα τις ίδιες τις δυνατότητες που τους έδινε το πολιτικό σύστημα, το σύστημα διεύθυνσης της οικονομίας, οι κοινωνικές σχέσεις, τους διοικητικούς, ιδεολογικούς και κατασταλτικούς μηχανισμούς του κράτους και το σύστημα των διεθνών σχέσεων της χώρας, για να το απορρυθμίσουν εντελώς και να ανοίξουν το δρόμο της ολοκληρωτικής μετατροπής του σε «δημοκρατία» καπιταλιστικού τύπου.

Σήμερα παρακολουθούμε την προσπάθεια ολοκλήρωσης αυτής της τελευταίας φάσης. Της επικράτησης των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής, μέσω μιας ληστρικού τύπου μεταφοράς των κρατικής ιδιοκτησίας μέσω παραγωγής στη «νόμιμη» κατοχή μιας υπό διαμόρφωση αστικής τάξης. Ήδη διαφαίνεται ότι ο δρόμος της ανάπτυξης μιας κλασικού τύπου άρχουσας καπιταλιστικής τάξης που θα κατέχει τα βασικά μέσα παραγωγής, περνάει υποχρεωτικά από τη δημιουργία εκτεταμένων μικροαστικών στρωμάτων, με την πώληση σε τμήματα του πληθυσμού που διαθέτουν ένα σχετικά μικρό κεφάλαιο, μικρή κλίμακα μέσω παραγωγής, ιδιαίτερα στον τομέα του εμπορίου και των υπηρεσιών.

Το αν, το πώς και το πότε θα ολοκληρωθεί η πορεία αυτή, μέσα από ποιες διαδοχικές φάσεις θα περάσει, θα πρέπει να περιμένουμε για να το δούμε.

Η κατάσταση έτσι κι αλλιώς είναι ρευστή. Κι αυτή η ρευστότητα δεν εμπνέει καθόλου σιγουριά για το πού μπορούν να στραφούν τελικά οι εξελίξεις, όχι μόνο μεσοπρόθεσμα αλλά και άμεσα, στην πρώτη κρίσιμη καμπή των γεγονότων. Οι δυνάμεις που απελευθερώθηκαν από τις τεκτονικές δονήσεις που προκαλεί σύγκρουση τεράστιων οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών αντιθέσεων είναι πανίσχυρες, τυφλές και δεν επιδέχονται επίλυση με συμβιβασμό.

Οι δυνάμεις που εμφανίζονται να έχουν σήμερα την πρωτοβουλία των κινήσεων, περισσότερο από ο,τιδήποτε άλλο φοβούνται μήπως οι εργαζόμενες μάζες εξωθηθούν από την ίδια την κατάσταση τους και περάσουν από την πολιτική απάθεια στο προσκήνιο της πολιτικής.

Φοβούνται μήπως, μέσα στο καμίνι της γενικευμένης κρίσης, των ανατροπών

και των ανακατατάξεων, συσπειρωθούν οι διάσπαρτες εκείνες πολιτικές δυνάμεις που δεν είχαν ούτε έχουν καμία σχέση με τον παλιό κομματικό - κρατικό γραφειοκρατικό κορμό που διοικούσε τη χώρα, που επιδιώκουν να κρατηθούν σε έναν μαρξιστικό προσανατολισμό και να οργανωθούν σε αυτοτελές κόμμα που θα επιχειρήσει να εκφράσει τα άμεσα και μακροπρόθεσμα συμφέροντα των δοκιμαζόμενων από την κρίση εργατών, αγροτών και διανοουμένων. Αν ο πολιτικός λόγος αυτών των δυνάμεων συνδεθεί με τα αυθόρμητα ξεσπάσματα των εργαζόμενων μαζών που περνούν τώρα από τη σχετική στην απόλυτη ανασφάλεια, την ανεργία, την ολοκληρωτική ανέχεια, τότε ο δρόμος της σταθεροποίησης της εξουσίας των φιλοκαπιταλιστικών κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων δεν θα είναι μονόδρομος. Βέβαια, τέτοιες προσπάθειες φαίνεται πολύ δύσκολο να καρποφορήσουν άμεσα. Το πιο πιθανό είναι ότι θα επιχειρηθεί η βίαιη ανακοπή τους από τα μονοπρόσωπα, δικτατορικά καθεστώτα που οικοδομούνται αυτή τη στιγμή στη Ρωσία και σε όλες τις πρώην σοβιετικές «Δημοκρατίες».

Δεν πρέπει, άλλωστε, να μας διαφεύγει το ότι τέτοιου είδους ιστορικά κοιλοπονήματα παρουσιάζουν αλληπάλληλους παροξυσμούς και απαιτούν πολλαπλές καισαρικές τομές, για να βγάλουν στο φως της ημέρας το ώριμο τέκνο της ανάγκης. Τώρα, αν πριν από το ώριμο τέκνο της ανάγκης προκύψει μια νέα ιστορική τερατογένεση, που θά 'χει την αποτρόπαια μορφή του πολέμου, είναι μια πιθανότητα που όσο περνάει ο καιρός τόσο περισσότερο δεν μπορεί να την αποκλείσει κανείς. Αυτό μας διδάσκει η ιστορία.

Αντί για επίλογο

Με την αξιοποίηση της κατάρρευσης και της ήττας του καθεστώτος της πρώην ΕΣΣΔ και των άλλων χωρών που συγκροτούσαν το τέως «παγκόσμιο σύστημα του σοσιαλισμού» τα ιμπεριαλιστικά μέσα μαζικής πλύσης εγκεφάλου επιδιώκουν να καθυποτάξουν την εργατική τάξη και τους εκμεταλλεζόμενους όλου του κόσμου στην ιδέα του ότι είναι αδύνατο πλέον να γεννηθεί μια ριζικά νέα κοινωνία που θα αντικαταστήσει την καπιταλιστική βαρβαρότητα και θα μπορέσει να επιβιώσει μέχρι το τέλος. Όμως αυτοί που ξέρουν, καταλαβαίνουν ότι τα πράγματα δεν είναι καθόλου έτσι. Ήδη οι πιο ρεαλιστές αναλυτές προειδοποιούν το «εξειδικευμένο» αναγνωστικό τους κοινό, ότι ο καπιταλισμός δεν ξεμπερδεψε έτσι εύκολα με το φάντασμα του μπολσεβικισμού. Αναφέρουμε εδώ ένα μόνο παράδειγμα. Στις αρχές του περασμένου Σεπτεμβρίου οι Financial Times, σε κύριο άρθρο τους – ανάμεσα σε θριαμβολογίες για τον ιδεολογικό θάνατο του Μαρξ και του Λένιν – διαπίστωναν ότι η «...πτώση του μποσελβικισμού, όχι μόνο στην Ανατολική Ευρώπη αλλά και στην κοιτίδα του, τη Σοβιετική Ένωση, αποτελεί ιστορική καμπή. Αλλά όχι όμως και το τέλος της ιστορίας και τον αδιαφιλονίκητο θρίαμβο της φιλελεύθερης δημοκρατίας... Σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να μιλήσουμε για θρίαμβο της φιλελεύθερης δημοκρατίας». (33) Πράγματι ο αρθρογράφος έχει δίκιο. Γιατί απλούστατα αυτό που κατέρρευσε δεν ήταν ο μπολσεβικισμός, αλλά η ιστορική του καρικατούρα.

33. Financial Times, 3/9/1991.

**ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΓΡΑΦΕΙΟ ΤΗΣ ΚΕ ΤΟΥ ΚΚΣΕ
ΠΟΥ ΕΚΛΕΧΤΗΚΕ ΣΤΟ 27ο ΣΥΝΕΔΡΙΟ (25/2-6/3 1986)***

Όνομα	Έτος γέννησης	Ηλικία το 1986	Εθνικότητα	Θέση
Γκορμπατσόφ, Μ.Σ.	1931	55	Ρωσία	γ.γ. της ΚΕ του ΚΚΣΕ (1)
Αλίεφ, Γκ.Α.	1923	63	Αζερμπαϊτζάν	α' αναπλ. πρωθυπουργός (2)
Βοροτνικόφ, Β.Ι.	1926	60	Ρωσία	Πρωθυπουργός ΡΣΟΣΔ (12)
Γκρομικό, Α.Α.	1909	77	Ρωσία	Πρόεδρος Αν. Σοβιέτ της ΕΣΣΔ
Ζάικοφ, Λ.Ν.	1923	63	Ρωσία	Γραμματέας ΚΕ του ΚΚΣΕ (πολεμική βιομηχανία)
Κουνάγιεφ, Ντ.Α.	1912	74	Καζαχιστάν	α' γ.γ. της ΚΕ του ΚΚ Καζαχιστάν (3)
Λιγκατσόφ, Γ.Κ.	1920	66	Ρωσία	Γραμματέας ΚΕ ΚΚΣΕ (12) (ευρύτερες αρμοδιότητες)
Ρίζκοφ, Ν.Ι.	1927	57	Ρωσία	Πρωθυπουργός (4)
Σολομέντσεφ, Μ.Σ.	1913	73	Ρωσία	Πρόεδρος Κομματικής Επιτροπής Ελέγχου
Σεβαρντνάντζε, Ε.Α.	1928	58	Γεωργία	Υπουργός Εξωτερικών
Τσεμπρίντσκι, Β.Β.	1918	68	Ουκρανία	Γραμματέας ΚΚ Ουκρανίας
Αναπληρωματικά μέλη				
Ντεμίντσεφ, Π.Ν.	1918	68	Ρωσία	Υπουργός Πολιτισμού (5)
Ντολγκίν, Β.Ι.	1924	62	Ρωσία	Γραμματέας ΚΕ ΚΚΣΕ (βαριά βιομηχανία & ενέργεια)
Γιέλτσιν, Μπ.Ν.	1931	55	Ρωσία	Γραμματέας ΕΠ Μόσχας (9)
Σλιούνκοφ, Ν.Ν.	1929	57	Λευκορωσία	Γραμματέας ΚΚ Λευκορωσίας (6)
Σοκόλοφ, Σ.Λ.	1911	75	Ρωσία	Υπουργός Άμυνας (7)
Σολοφτσιέφ, Γιου.Φ.	1925	61	Ρωσία	Γραμματέας ΕΠ Λένινγκραντ
Ταλίζιν, Ν.Β.	1929	57	Ρωσία	Πρόεδρος Γκόσπλαν (10)
Μπιριούκοφ, Α.Π.	1929	57	Ρωσία	Καταναλωτικά αγαθά, Κοινωνική πολιτική
Ντομπρίνιν, Α.Φ.	1919	67	Ρωσία	Διεθνείς Σχέσεις (12)
Ζιμάτιν, Μ.Β.	1914	72	Λευκορωσία	ιδεολογικά θέματα (8)
Μεντβέντιεφ, Β.Α.	1929	57	Ρωσία	Επιστημονικά και εκπαιδευτικά θέματα (12)
Νικόνοφ, Β.Π.	1929	57	Ρωσία	Αγροτική Οικονομία
Ραζουμόφτσκι, Γ.Π.	1936	50	Ρωσία	Οργανωτικά θέματα του ΚΚΣΕ (11)
Γιάκοβλεφ, Α.Ν.	1924	64	Ρωσία	Προπαγάνδα

1. Την πρόταση προς την ΚΕ του ΚΚΣΕ για την εκλογή του Μ. Γκορμπατσόφ στη θέση του γ.γ. της ΚΕ του ΚΚΣΕ (11 Μαρτίου 1985) έκανε ο Α. Γκρομικό, ο οποίος στις 2 Ιουλίου του 1985 εκλέχτηκε Πρόεδρος του Ανωτάτου Σοβιέτ της ΕΣΣΔ και αντικαταστάθηκε στο Υπουργείο Εξωτερικών από τον Ε. Σεβαρντνάντζε.

2. Ο Αλίεφ αποχώρησε από το ΠΓ στην σύνοδο της ΚΕ στις 21/10/87, για «λόγους υγείας». Στην ίδια σύνοδο ο Γιέλτσιν διαφώνει για τους αργούς ρυθμούς των μεταρρυθμίσεων.

3. Ο Κουνάγιεφ αποχώρησε από το ΠΓ για «λόγους υγείας» στην σύνοδο της ΚΕ της ΚΕ του ΚΚΣΕ, στις 27-28/1/87. Είχε προηγηθεί η απώλεια απ' αυτόν της ηγεσίας του ΚΚ Καζαχιστάν στις 16/12/1986 από τον Γκενάντι Κόλμπιν. Την θέση του στο ΠΓ πήρε ο Γιάκοβλεφ, χωρίς δικαίωμα ψήφου. Ο Γιάκοβλεφ έγινε πλήρες μέλος του ΠΓ κατά την συνεδρίαση της ΚΕ του ΚΚΣΕ στις 25-26/6/1987.

**ΚΕΡΔΗ ΑΠΟ ΜΗ ΝΟΜΙΜΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ
& ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΓΙΑ ΔΩΡΟΔΟΚΙΕΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΜΟΣΧΑΣ**

(σε χιλιάδες ρούβλια)

Επιχειρηματική Δραστηριότητα	Κέρδη	Πληρωμές για Δωροδοκίες	%
1. Εκτροφή ζώων για γούνες	2.300.750	267.090	12
2. Παραγωγή γούνινων καπέλων	7.319.080	2.342.103	32
3. Γούνινα ενδύματα και βαφές	2.800.365	308.040	11
4. Παλτά από δέρμα προβάτου	4.420.095	530.411	12
5. Ρούχα	9.540.112	1.335.615	14
6. Μάλλινα ενδύματα	12.263.762	2.575.390	21
7. Κοσμήματα	8.975.311	2.872.099	32
8. Οικιακές επιδιορθώσεις	3.512.076	1.613.555	46
9. Επιδιορθώσεις οικιακών συσκευών υψηλής τεχνολογίας	2.317.467	1.066.035	46
10. Επιδιορθώσεις TV & ραδιοφώνων	3.616.012	1.952.646	54
11. Συντήρηση και επιδιόρθωση αυτοκινήτων	8.017.368	4.489.726	56
12. Μεταφορές	5.127.381	2.666.238	52
13. Εμπόριο	8.816.325	4.937.142	56
14. Ανθοκομία	3.965.865	436.245	11
15. Καλλιέργεια λαχανικών	3.736.258	859.339	23
16. Τυχερά παιχνίδια & υπηρεσίες μασάζ	6.765.321	2.567.401	38

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΔΩΡΟΔΟΚΙΩΝ ΚΑΤΑ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ

Κομματικά και κυβερνητικά στελέχη	44%
Στελέχη της οικονομίας	44%
Λαϊκοί αντιπρόσωποι	44%
Αστυνομία και ομάδες δίωξης απατών	44%

ΠΗΓΗ: MOSCOW NEWS, Νο 43, 27/10-3/11 1991.

4. Ο Ρίζκοφ αντικατέστησε στη θέση του πρωθυπουργού τον Ν.Α. Τίχονοφ στις 27 Σεπτεμβρίου του 1985.

5. Στις 18 Ιουνίου 1986 ο Ντεμίντσεφ παραιτήθηκε από υπουργός πολιτισμού και εκλέχτηκε αναπληρωτής πρόεδρος του προεδρίου του Ανωτάτου Σοβιέτ της ΕΣΣΔ.

6. Ο Σλιούνκοφ έγινε πλήρες μέλος του ΠΓ κατά την σύνοδο της ΚΕ του ΚΚΣΕ στις 25-26/6/1987.

7. Ο Σεργκέι Σόκολοφ αντικαταστάθηκε από υπουργός Άμυνας, μετά την προσγείωση ενός μικρού αεροσκάφους από τον Δυτικογερμανό Μαρτίαν Ρουστ στην Κόκκινη Πλατεία, από τον Ντιμίτρι Γιαζόφ, αναπληρωτή μέχρι τότε, υπουργό Άμυνας. Ο Γιαζόφ έγινε μέλος του ΠΓ χωρίς δικαίωμα ψήφου, κατά την συνεδρίαση της ΚΕ του ΚΚΣΕ στις 25-26/6/1987.

8. Ο Ζιμίατιν αποχώρησε από την Γραμματεία της ΚΕ του ΚΚΣΕ επίσης στη σύνοδο της ΚΕ του ΚΚΣΕ στην σύνοδο της ΚΕ στις 27-28/1/87. Στην ίδια σύνοδο εκλέχθηκαν μέλη της Γραμματείας οι Ανατόλι Λουκιάνοφ και ο Νικολάι Σλιούνκοφ.

9. Στις 11/11/1987 ο Γιέλτσιν καθαιρέθηκε από γραμματέα της ΕΠ της ΚΟ της Μόσχας. Στις 18/11/1987 διορίστηκε αναπληρωτής διευθυντής της Κρατικής Επιτροπής για τις Κατασκευές. Στις 18/1/1988 έγινε μέλος του ΠΓ χωρίς δικαίωμα ψήφου. Στις 29/5/1990 εκλέγεται πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας από το Ανώτατο σοβιέτ της Δημοκρατίας με ψήφους 535 έναντι 467 που πήρε ο προτεταμένος από τον Γκορμπατσόφ Βλ. Βλάσοφ.

10. Ο Νικολάι Ταλίζιν αντικαταστάθηκε από τη θέση του προέδρου της Επιτροπής Κρατικού

ΠΩΣ ΦΑΝΤΑΖΟΝΤΑΝ ΤΟΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟ;

ΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΤΗΣ ΕΣΣΔ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1960-1980 (α) (Σε τιμές 1 Ιουλίου 1955)					ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΕΙΣ 1965-1980 (β) (Σε τιμές 1 Ι 82)		
	1960	1970	1980	1980 1960(γ)	1965	1970	1980
Συνολικό βιομηχανικό προϊόν σε χονδρικές τιμές εργοστασίων (δισ ρούβλια)	155	408	970-1000	6,2-6,4	229,4	374,3	616,3
Παραγωγή μέσων παραγωγής - Ομάδα Ι (δ) (δισ ρούβλια)	105	287	720-740	6,8-7	-	-	455,5
Παραγωγή ειδών κατανάλωσης - Ομάδα ΙΙ (δ) (δισ ρούβλια)	50	121	250-260	5-5,2	-	-	160,8
Ηλεκτρική Ενέργεια (δισ. ΚWH)	292,3	900-1000	2700-3000	9,2-10,3	507	741	1294
Ατσάλι (εκατ. τόνοι)	65	145	250	3,8	91	116	148
Πετρέλαιο (εκατ. τόνοι)	148	390	670-710	4,7-4,8	243	353	603
Φωσφαίριο (δισ κυβ. μ.)	47	310-325	680-720	14,4-15,2	128	198	435
Κάρβουνο (εκατ. τόνοι)	513	686-700	1180-1200	2,3-2,34	578	624	716
Προϊόν μηχανουργίας και κατεργασίας μετάλλων (δισ ρούβλια) (ε)	34	115	334-375	9,8-11	-	-	-
Χημικά λιπάσματα σε συμβατ. μονάδες (εκατ. τόνοι)	13,9	77	125-135	9-9,7	30	51	518
Συνθετικές ρητίνες και πλαστικές ύλες (χιλ. τόνοι)	332	5300	19000-21000	57-63	803	1670	3637
Τεχνητές και συνθετικές ίνες (χιλ. τόνοι)	211	1350	3100-330	14,7-15,6	407	623	1176
Τσιμέντο (εκατ. τόνοι)	45,5	122	233-235	5,1-5,2	72,4	95,2	125
Υφάσματα όλων των ειδών (δισ τ.μ.)	6,6	132,6	20-22	3-3,3	7498	8852	10746
Υποδήματα δερμάτινα 9 εκατ. ζεύγη)	419	825	900-1000	2,1-2,4	486	679	743
Εμπορεύματα πολιτιστικής βιοτικής και οικιακής χρήσης (δισ ρούβλια) (ε)	5,9	18	58-60	9,8-10,1	-	-	-

ΠΗΓΗ: Σ. Χρυστόφο «Σοσιαλισμός και Κομμουνισμός», εκδόσεις «Μέλισσα», 1964, σελ. 101 και «THE USSR IN FIGURES», Moscow, 1983.

Σχεδιασμού (Γκοσπλάν) στις 6/2/1988, με διάταγμα του προεδρείου του Ανωτάτου Σοβιέτ, από τον αντιπρόεδρο της Γκοσπλάν Γιούρι Μισλιούνκοφ. Πηγουμένως του ασκήθηκε κριτική για λάθη στο ινστιτούτο οικονομικών μεταρρυθμίσεων. Ο Μισλιούκοφ έγινε στις 18/1/1988 μέλος του ΠΓ χωρίς δικαίωμα ψήφου.

11. Ο Ραζουμόφσκι, Γ.Π. έγινε στις 18/1 1988 μέλος του ΠΓ χωρίς δικαίωμα ψήφου.

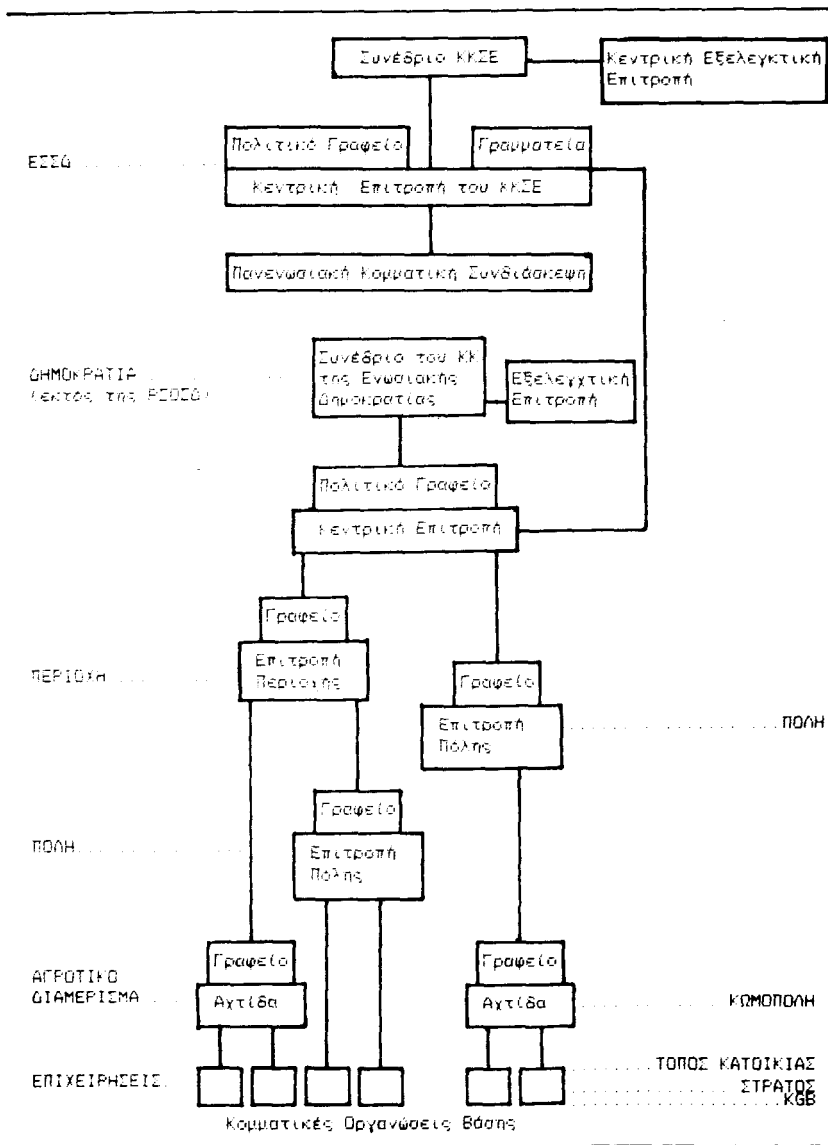
12. Στη σύνοδο της ΚΕ στις 30/9/1988. Ο Λιγκατσόφ αντικαθίσταται από τη θέση του γραμματέα της ΚΕ υπεύθυνου για τα ιδεολογικά και αναλαμβάνει γραμματέας της ΚΕ υπεύθυνος για την αγροτική οικονομία. Ο Μεντβέντιεφ, ο οποίος μέχρι τότε είχε τα ζητήματα της επιστήμης και της εκπαίδευσης, αναλαμβάνει υπεύθυνος για τα ιδεολογικά και την προπαγάνδα. Ο Ανατόλι Ντομπρίν αντικαθίσταται στις διεθνείς σχέσεις από τον Γιάκοβλεφ. Στη συνεδρίαση του Ανωτάτου Σοβιέτ που ακολουθεί στις 1/10/1988 ο Γκορμπατσόφ εκλέγεται πρόεδρος και ο επικεφαλής της ΚGB Βίκτορ Σιέμπρικοφ αντικαθίσταται από τον Βλαντιμίρ Κριουτσόφ. Ο Ανατόλι Λουκιάνοφ εκλέγεται σαν αντιπρόεδρος. Στις 1/10/1989 ο Μεντβέντιεφ ανακοίνωσε την αποχώρηση 72 τακτικών και 24 αναπληρωματικών μελών της ΚΕ του ΚΚΣΕ, καθώς και 12 της Κεντρικής Κομματικής Επιτροπής Ελέγχου. Ανάμεσα στους αποχωρήσαντες είναι και οι Τίχονοφ, Αλιέφ και Σοκόλοφ.

* Στις 2-15/7 1990: 28ο και τελευταίο Συνέδριο του ΚΚΣΕ.

ΕΠΕΞΗΓΗΣΕΙΣ:

α) Ο πίνακας «Προβλέψεις για την ανάπτυξη της βιομηχανίας στην ΕΣΣΔ 1960-1980» περιλαμβάνεται σε ομιλία του Ν.Σ. Χρυστόφοφ στο 22ο συνέδριο του ΚΚΣΕ για το 11ο πρόγραμμα του

Η ΒΑΣΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΚΚΣΕ

ΚΚΣΕ. Μιλώντας για το σχέδιο προγράμματος ο Ν.Χ. εκτιμούσε ότι «...μέσα σε δυο δεκαετίες θα έχει δημιουργηθεί στην ΕΣΣΔ η υλικοτεχνική βάση του κομμουνισμού...» γεγονός που «...υπαγορεύεται τόσο από τις εσωτερικές όσο και από τις εξωτερικές ανάγκες της πατρίδας μας». Στην ίδια ομιλία υποστήριξε ότι «...με στήριγμα την πείρα μας και ξεκινώντας από θετικούς υπολογισμούς για το μέλλον, έχουμε τη δυνατότητα να προγραμματίζουμε περίπου την έκταση της παραγωγής, μπορούμε να μιλάμε για χρονικά όρια δημιουργίας της υλικοτεχνικής βάσης του κομμουνισμού με τη

**ΣΔΕΚΡ – ΚΚΡ (μ.π.) – ΠΚΚ (μ.π.) – ΚΚΣΕ
Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ**

	Σύνολο	Τακτικά	Δόκιμα	Παρατηρήσεις	
1905	8.400	–	–	ΣΔΕΚΡ: (Μάρτης 1898 – Μάρτης 1918)	
1907	46.000	–	–		
1917(ΦΕΒ.)	24.000	–	–		
ΑΠΡ.	100.000	–	–		
ΙΟΥΛ.	240.000	–	–		
ΟΚΤ.	350.000	–	–		
1919	300.000	–	–		
1920	600.000	–	–		
1921	700.000	–	–		
1922	500.000	–	–		
1923	400.000	–	–	ΚΚΡ (μ.π.): (Μάρτης 1918 – Δεκέμβρης 1927)	
1924	863.000	736.000	127.000		
1925	1.088.000	643.000	445.000	Στάλιν (έως 5/3/53)	ΠΚΚ (μ.π.): (Δεκέμβρης 1927 – Οχτώβρης 1952)
1927	1.230.000	877.000	349.000		
1930	1.972.000	1.260.000	712.000		
1934	2.807.000	1.872.000	935.000		
1939	2.477.000	1.589.000	888.000		
1941	3.872.465	–	–		
1944	2.461.000	1.336.000	1.125.000		
1952	6.870.000	6.000.000	870.000		
1956	7.215.000	6.796.000	419.000	Χρυστσόφ (έως 15/10/64)	ΚΚΣΕ: (Οχτώβρης 1952 – 29 Αυγούστου 1991)
1959	8.239.000	7.622.000	617.000		
1961	9.700.000	–	–		
1966	12.470.000	11.670.000	800.000	Μπρέζνιεφ (έως 10/11/82)	
1971	14.450.000	13.800.000	650.000		
1976	15.694.000	–	–		
1981	17.480.000	–	–		
1983	18.118.000	–	–	Αντρόπωφ Τσερνιένκο Γκορμπατσόφ (έως 24/8/91)	
1986	19.080.000	–	–		
1990	18.750.000	–	–		

συγκεκριμένη γλώσσα των αριθμών». Και για του λόγου το αληθές παρέθεσε τον παραπάνω πίνακα, ο οποίος απεικονίζει ...μερικούς υπολογισμούς της υπηρεσίας σχεδιασμού». Βλέπε ελληνική έκδοση: Ν.Σ. Χρυστσόφ «Σοσιαλισμός και Κομμουνισμός», εκδόσεις «Μέλισσα», 1964, σελ. 101.

Αυτός ο πίνακας αποτελεί ένα από τα πολλά ακραία παραδείγματα που φανερώνουν την οικονομική, στην καλύτερη περίπτωση, αντίληψη των ηγεσιών του ΚΚΣΕ για την οικοδόμηση του σοσιαλισμού και της αταξικής κομμουνιστικής κοινωνίας. Μέσω ενός χυδαίου αντιμαρξιστικού οικονομισμού, οι μετά-λενινιστικές ηγεσίες του ΚΚΣΕ επιχειρήσαν –συνειδητά ή όχι δεν έχει ιδιαίτερη σημασία από την άποψη του ιστορικού αποτελέσματος– να αντιπαρέλθουν στα λόγια και πολύ περισσότερο στην πράξη, την υποτίμηση της ολόπλευρης ανάπτυξης της σοσιαλιστικής δημοκρατίας, που αποτελεί τον διαλεκτικό αντίποδα της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων σε σοσιαλιστική βάση και ταυτόχρονα τον πιο βασικό δείκτη ανάπτυξης των σοσιαλιστικών σχέσεων παραγωγής.

β) Οι στήλες «Πραγματοποιήσεις 1965–1980» είναι από την επίσημη στατιστική έκδοση «THE

II.2. ΔΗΜΟΣΚΟΠΗΣΗ ΓΙΑ ΤΟ 28ο ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΟΥ ΚΚΣΕ (B)

1. Θα επιδράσει σημαντικά το 28ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ στη θέση του στην κοινωνική ζωή της χώρας;	
ΝΑΙ.....	26%
ΟΧΙ.....	47%
Δυσκολεύομαι να απαντήσω.....	27%
2. Θα επιδράσει σημαντικά το 28ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ στις τύχες όλης της χώρας;	
ΝΑΙ.....	24%
ΟΧΙ.....	50%
Δυσκολεύομαι να απαντήσω.....	26%
3. Συμφωνείτε ότι το ΚΚΣΕ είναι η μοναδική δύναμη που μπορεί να βγάλει τη χώρα από την κρίση;	
Συμφωνώ.....	18%
Δεν συμφωνώ.....	64%
Δυσκολεύομαι να απαντήσω.....	18%
4. Συμφωνείτε ότι το ΚΚΣΕ πρέπει να φέρει την ευθύνη για όλα τα λάθη στη διάρκεια των 70 χρόνων της Σοβιετικής εξουσίας;	
Συμφωνώ.....	74%
Δεν συμφωνώ.....	15%
Δυσκολεύομαι να απαντήσω.....	11%
5. Συμφωνείτε με τη γνώμη ότι το ΚΚΣΕ πρέπει να διαλυθεί στο εγγύς μέλλον;	
Συμφωνώ.....	31%
Δεν συμφωνώ.....	41%
Δυσκολεύομαι να απαντήσω.....	28%
6. Θα παραμείνει το ΚΚΣΕ ενιαίο ή στο εγγύς μέλλον θα διασπαστεί σε αυτοτελή κόμματα;	
Θα μείνει ενιαίο.....	22%
Θα διασπαστεί.....	51%
Δυσκολεύομαι να απαντήσω.....	27%
7. Συμφωνείτε ότι το κόμμα πρέπει να παραδώσει στα Σοβιέτ ένα μέρος από τα κτίρια, τα εκδοτικά και την άλλη περιουσία του;	
Συμφωνώ.....	80%
Δεν συμφωνώ.....	61%
Δυσκολεύομαι να απαντήσω.....	14%

II.3. 28ο ΣΥΝΕΔΡΙΟ: ΔΗΜΟΣΚΟΠΗΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΣΥΝΕΔΡΩΝ

1. Ποιά είναι η γνώμη σας για τις παρακάτω πλατφόρμες και τάσεις που υπάρχουν σήμερα στο κόμμα;

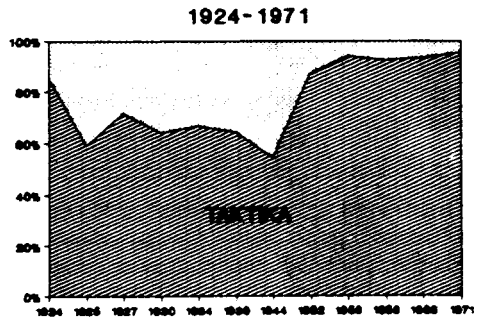
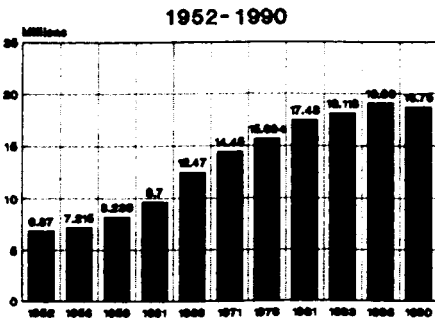
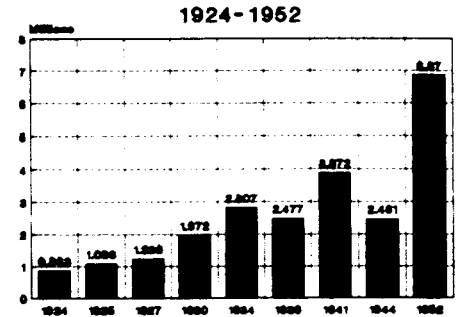
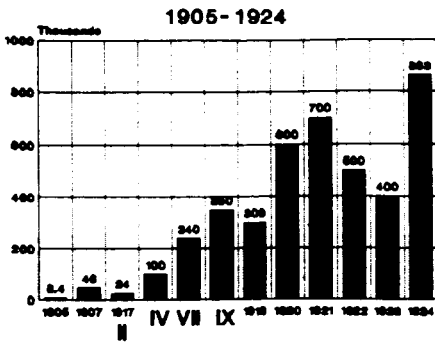
	Υποστηρίζω	Υποστηρίζω εν μέρει	Δεν υποστηρίζω	Δυσκολεύομαι να απαντήσω
Πλατφόρμα ΚΕ	49%	38%	2%	1%
Δημοκρατική Πλατφόρμα	5%	41%	12%	1%
Μαρξιστική Πλατφόρμα	3%	37%	11%	3%

(σ.σ.: Το σύνολο των απαντήσεων σε κάθε ερώτηση δεν συμπληρώνει το 100% επειδή δεν υπολογίζεται το ποσοστό όσων δεν απάντησαν καθόλου).

2. Ποια είναι η άποψή σας για τη θεωρία του επιστημονικού σοσιαλισμού που επεξεργάστηκαν και ανέπτυξαν οι Μαρξ, Ένγκελς και Λένιν;

α) Χρειάζεται παραπέρα ανάπτυξη και απαλλαγή από τις διαστρεβλώσεις και το δογματισμό . 82%

ΣΥΕΚΡ - ΚΚΡ (μ.π.) - ΠΚΚ (μ.π.) - ΚΚΣΕ
Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ

των αναγνωστών της. Σκοπός της ήταν η ανάδειξη της γνώμης των αναγνωστών της για τον σημερινό ρόλο του ΚΚΣΕ στη σοβιετική κοινωνία και ειδικότερα της γνώμης τους για την «Πλατφόρμα της ΚΕ του ΚΚΣΕ». Συνοπτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων δημοσιεύτηκε στα «Νέα της Μόσχας», ελληνική έκδοση, αριθμ. φύλλου 7 (34), Ιούλιος 1990.

Η σφυγμομέτρηση II πραγματοποιήθηκε επίσης από το Πανερωσιακό Κέντρο Μελέτης της Κοινής Γνώμης από τις 7 μέχρι τις 16 Ιουλίου 1990 με βάση ένα πανερωσιακό δείγμα 1.486 ατόμων σε 24 κατοικημένα σημεία σε 12 περιοχές της ΕΣΣΔ. Παρουσίαση των αποτελεσμάτων της δημοσκοπήσης έγιναν από τα «Νέα της Μόσχας», ελληνική έκδοση, αριθμ. φύλλου 8 (35), Αύγουστος 1990.

Η σφυγμομέτρηση III έγινε μεταξύ των ιδίων των συνέδρων του 28ου συνεδρίου από την Κοινωνιολογική Υπηρεσία του συνεδρίου. Το δείγμα αποτελούνταν από 3.986, από τους 4.626 που ήταν συνολικά, δηλαδή ρωτήθηκε το 84% του συνόλου. Τα αποτελέσματα αυτής της δημοσκοπήσης δημοσιεύτηκαν στον «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ», στις 8 7 1990.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι οι σφυγμομετρήσεις αυτές, όπως φαίνεται και από την ίδια την διάτυπωση των ερωτημάτων τους και από τα συμπεράσματα που βγάζουν οι διάφοροι σχολιαστές των εφημερίδων που τα δημοσιεύουν, πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια της γενικότερης προσπάθειας διαμόρφωσης από τις διάφορες ηγετικές ομάδες του κατάλληλου ψυχολογικού κλίματος τόσο μέσα στο ίδιο το ΚΚΣΕ όσο και ευρύτερα στην κοινωνία, που θα διευκόλυνε την προώθηση των βασικών τακτικών κινήσεών τους. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση θεωρούμε ότι οι σφυγμομετρήσεις αυτές, καθώς και άλλες ανάλογες, είναι ενδεικτικές και βοηθούν στην εκτίμηση των γεγονότων.

Η έννοια της συναίνεσης στην οικονομική θεωρία και πολιτική Ορισμένες προτάσεις για την Ελληνική οικονομία

1. Εισαγωγή

Η έννοια της συναίνεσης συνδέεται με τη συμφωνία, τη συνεργασία, το συντονισμό και την αποδοχή. Η έλλειψη συναίνεσης είναι ενδεχόμενο να οδηγήσει σε αντιπαράθεση και, τελικά, σε σύγκρουση.

Οι έννοιες αυτές χαρακτηρίζουν σε μεγάλο βαθμό τη σύγχρονη κοινωνία, όπου οργανωμένες ομάδες συμφερόντων με επιρροή επιδιώκουν να επιτύχουν τους στόχους τους. Οι κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις μπορούν να χαρακτηριστούν σαν επαναλαμβανόμενες διαδικασίες διαπραγμάτευσης μεταξύ ισχυρών ομάδων συμφερόντων, σύναψης συμμαχιών, συμφωνιών ή διαφωνιών, υπαναχωρήσεων, συγκρούσεων, νέων διαπραγματεύσεων και ούτω καθ' εξής.

Στο άρθρο αυτό επιδιώκουμε τρία πράγματα:

α) Να δώσουμε, χρησιμοποιώντας ένα υψηλό επίπεδο αφαίρεσης, μια θεωρητική - οικονομική ερμηνεία των εννοιών συναίνεση - σύγκρουση.

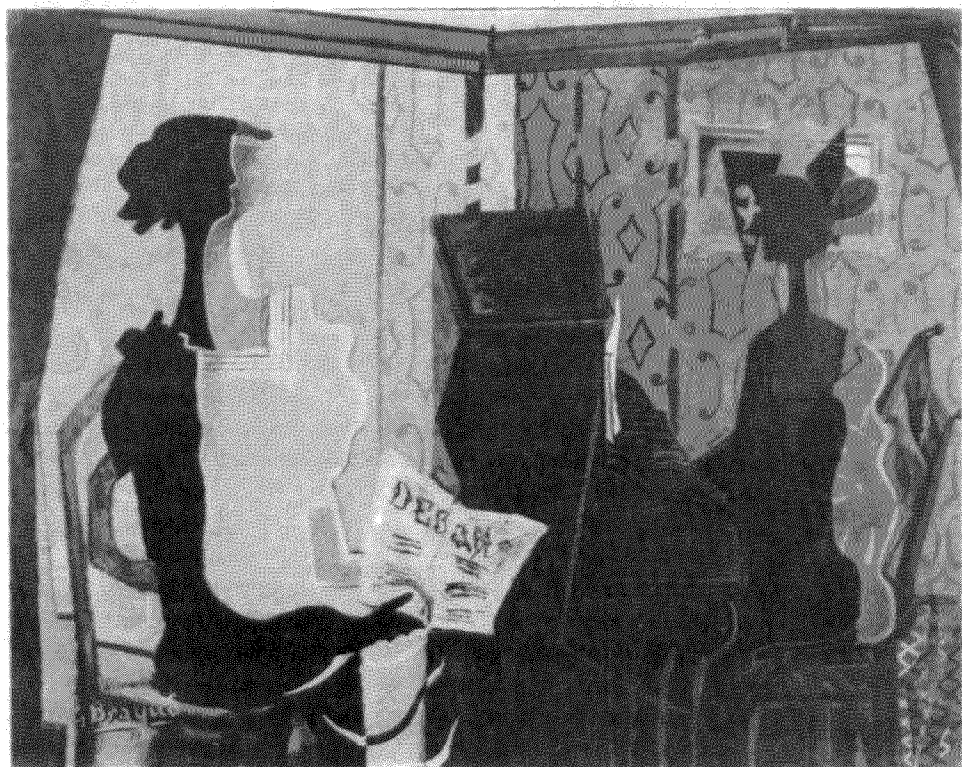
Αυτό γίνεται με την, κατά το δυνατόν απλούστερη, χρήση ορισμένων βασικών αναλυτικών επιχειρημάτων. Ειδικότερα, εξετάζουμε αν η συναίνεση και η συνεργασία μεταξύ αντιτιθεμένων ομάδων συμφερόντων είναι πιθανότερη από την ασυμφωνία και τη σύγκρουση και γιατί.

β) Να αναφερθούμε στα συμπεράσματα της σύγχρονης πολιτικής οικονομίας σχετικά με τις βασικές αιτίες των οικονομικών προβλημάτων και τους περιορισμούς που ανακύπτουν στην εξεύρεση συναινετικών λύσεων. Τα συμπεράσματα αυτά είναι, όπως θα δούμε, συνεπή με τις θεωρητικές έννοιες που αναπτύσσονται προηγούμενα, τις οποίες έννοιες συγκεκριμενοποιούν στα δεδομένα κοινωνικά και οικονομικά πλαίσια.

γ) Να εξετάσουμε τις δυνατότητες συναινετικών λύσεων στα βασικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας.

1. Πανεπιστήμιο της Αθήνας

2. Πανεπιστήμιο του Kent, Αγγλία

Ζορά Μπρακ: Το Νιούέτο (1937)